

Prososialitet og emosjonelle vanskeligheter

En studie av 381 førskolebarn over to år

Ragnhild Tynes Vågen

Hovedoppgave ved

Psykologisk Institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2009

Sammendrag

Forfatter: Ragnhild Tynes Vågen

Tittel: Prososialitet og emosjonelle vanskeligheter. En studie av 381 førskolebarn over to år

Veileder: Anne Inger Helmen Borge

I denne oppgaven vil det settes fokus på emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd hos barn førskolebarn. Disse sidene ved så små barn har foreløpig blitt lite studert. Forskningsfeltet har sett på prososialitet som et tegn på god tilpasning. Formålet med denne undersøkelsen er å kartlegge prososialitet og emosjonelle vanskeligheter. Videre blir det sett om prososialitet kan spille en rolle for emosjonelle vanskeligheter over tid.

Denne undersøkelsen er en substudie av forskningsprosjektet ”The matter of the first friendship”, ledet av Anne Inger Helmen Borge ved Psykologisk Institutt, Universitet i Oslo. Deltagerne i prosjektet er 597 barn fra 1 til 7 år fra barnehager på Hadeland. Min undersøkelse har et longitudinelt design da det benyttes data fra tre målinger fordelt på to år. Foreldrenes svar på SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire) brukes som mål på barna.

Resultatene viste at de fleste barna var fri for emosjonelle vanskeligheter. Noen få barn hadde emosjonelle vanskeligheter som holdt seg stabilt over tid. Jentene hadde både mer emosjonelle vanskeligheter og var mer prososiale enn guttene. Prososialitet spilte ikke noen rolle for nivå av emosjonelle vanskeligheter for gruppen sett under ett. Ved første måling ble det identifisert en liten gruppe jenter som både hadde emosjonelle vanskeligheter og som var høyt prososiale. Disse jentene hadde mer emosjonelle vanskeligheter to år senere enn de andre barna. Mest slående var det at jentene som var høyt prososiale og hadde emosjonelle vanskeligheter, var mer plaget to år senere enn de jentene som også hadde hatt emosjonelle vanskeligheter, men som hadde normal prososial atferd. Denne sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter gjaldt ikke for guttene. Disse funnene bidrar til kunnskap rundt mulige negative konsekvenser av tidlig prososial atferd.

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har gitt meg mulighet til å integrere mye av det jeg har lært gjennom et langt studium. Å studere barn har vært svært givende. Barndommen rommer på sett og vis alle livets høyder og dybder i konsentrert og utildekket form.

Jeg vil først og fremst takke Anne Inger Helmen Borge for at hun ønsket meg velkommen inn i prosjektet sitt. Hun har delt av sin unike kunnskap på feltet og gitt god støtte gjennom hele prosessen. Tusen takk.

Jeg vil også rette en takk til dere som har bidratt til nyttige innspill og korrekturlesning på slutten. Takk til Gunn-Ingrid Ulstein for entusiasme over tema, og for reflekterende tanker. Og takk til min søster Kristin som har tatt i bruk norskkunnskapene i korrekturlesingen. Støtte fra familie og venner har vært av uvurderlig verdi.

Innhold

SAMMENDRAG	2
FORORD.....	3
INNHold.....	4
INNLEDNING	7
EMOSJONELLE VANSKELIGHETER BLANT FØRSKOLEBARN	8
<i>Betraktninger rundt måling av små barns emosjonelle vanskeligheter.....</i>	<i>9</i>
<i>Omfanget av emosjonelle vanskeligheter.....</i>	<i>10</i>
<i>Faktorer som er assosiert med emosjonelle vanskeligheter</i>	<i>10</i>
<i>Stabilitet i emosjonelle vanskeligheter.....</i>	<i>11</i>
<i>Kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter</i>	<i>12</i>
PROSOSIAL ATFERD I FØRSKOLEBARN.....	13
<i>Tidlige tegn på prososial utvikling</i>	<i>14</i>
<i>Faktorer som påvirker variasjon i prososial utvikling</i>	<i>14</i>
<i>Stabilitet i prososial atferd over tid</i>	<i>16</i>
<i>Kjønnsforskjeller i prososial atferd</i>	<i>16</i>
ER PROSOSIALE BARN FRI FOR EMOSJONELLE VANSKELIGHETER?	18
<i>Studier som fant en sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ..</i>	<i>18</i>
<i>Modererer kjønn sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter?</i>	<i>20</i>
<i>Hvordan forstå snille, men triste og engstelige barn?.....</i>	<i>21</i>
PROBLEMSTILLINGER OG HYPOTESER	23
METODE	25
OM PROSJEKTET.....	25
DELTAKERE	25
<i>Sosial seleksjon i utvalget.....</i>	<i>26</i>
SDQ SOM MÅLEINSTRUMENT	26
<i>Emosjonelle vanskeligheter</i>	<i>27</i>
<i>Prososialitet.....</i>	<i>28</i>
<i>Øvrige variabler.....</i>	<i>28</i>
DATA ANALYSE	29
<i>Forberedelser til analysene</i>	<i>29</i>

Analysene	29
RESULTATER.....	31
OMFANGET AV FORELDREVURDERT EMOSJONELLE VANSKELIGHETER OVER TRE TIDSPUNKT MED ETT ÅRS MELLOMROM.	31
<i>Omfang av emosjonelle vanskeligheter ved T1</i>	31
<i>Stabilitet i foreldrevurderte emosjonelle vanskeligheter</i>	31
<i>Påvirker kjønn og alder grad av emosjonelle vanskeligheter?</i>	32
OMFANGET AV FORELDREVURDERT PROSOSIALITET OVER TRE TIDSPUNKT MED ETT ÅRS MELLOMROM	33
<i>Stabilitet i foreldrevurdert prososialitet</i>	33
<i>Påvirker kjønn og alder nivå av prososialitet?</i>	34
ER DET NOEN RELASJON MELLOM PROSOSIALITET VED T1 OG EMOSJONELLE VANSKELIGHETER VED T3?	36
<i>Modererer emosjonelle vanskeligheter ved T1 forholdet mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3, tatt kjønn og alder i betraktning?</i>	36
DISKUSJON.....	41
OPPSUMMERING AV FUNN.....	41
HVORDAN KAN RESULTATENE FORSTÅS?.....	41
<i>Lite emosjonelle vanskeligheter som holdt seg stabilt ved de tre målingene</i>	41
<i>Jenter hadde mer emosjonelle vanskeligheter enn gutter</i>	41
<i>Økning i prososialitet over de tre målingene</i>	42
<i>Jenter var mer prososiale enn gutter ved alle de tre måletidspunktene</i>	43
<i>Sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ved andre gangs måling for hele gruppen</i>	43
<i>Jenter med emosjonelle vanskeligheter og høy prososial atferd ved første måling hadde mer emosjonelle vanskeligheter to år senere enn de andre barna.</i> .	43
KAN VI STOLE PÅ FORELDRES VURDERINGER AV BARNAS PROSOSIALE ATFERD OG EMOSJONELLE VANSKELIGHETER?	48
BEGRENSNINGER VED DENNE UNDERSØKELSEN.....	49
STYRKER VED DENNE UNDERSØKELSEN.....	50
VIDERE FORSKNING	50
<i>Flere informanter</i>	50

<i>Barnet som informant</i>	<i>50</i>
<i>Se på flere faktorer ved barna og foreldrene.....</i>	<i>51</i>
<i>Større utvalg over lengre tid.....</i>	<i>52</i>
IMPLIKASJONER	52
REFERANSELISTE	54

Innledning

Har snille og ansvarlige barn det alltid bra? Gutter og jenter som er snille og omsorgsfulle mot de rundt seg, blir ofte satt pris på av omgivelsene. De krever mindre enn de barna som bråker og skaper uro. Sett fra den voksnes synsvinkel, ser det ut som om de snille barn har det bare bra, ut ifra popularitet og ferdigheter. Det er likevel grunn til å stoppe opp og se en gang til. Fra klinisk sammenheng er det kjent at det å ha en overdreven opptatthet av andres behov tidlig i livet, ikke er adaptivt i lengden (Øiestad, 2009). Mange som kommer til psykologisk behandling som ungdom og voksne, kan fortelle at de fra tidlig i livet var snille og tok ansvar, men at ingen voksne så at de egentlig ikke hadde det bra. Dette stemmer godt overens med at tristhet og engstelse hos barn er vanskelig å oppdage. I disse problemenes natur ligger det at smerten rettes innover, istedenfor utover mot omgivelsene. Barn klarer ikke alltid selv å uttrykke hva de egentlig kjenner og tenker på. Hvis ingen voksne oppdager at de har det vondt, må barnet derfor alene gi forklaring og mening til de vanskelige tankene og følelsene. Dette kan være en belastende oppgave for barn.

Formålene med denne oppgaven er å se på emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd blant førskolebarn over tid. Videre blir det sett på sammenhengen mellom disse fenomenene. Hensikten er altså ikke å prøve å forklare hvilke ulike faktorer som bidrar til total varians i emosjonelle vanskeligheter. Målet er å se om en spesiell faktor, prososialitet har betydning for utvikling av disse plagene.

Fokuset i denne oppgaven er svært relevant. Både emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd trenger å bli kartlagt i mye større grad blant små barn. I tillegg problematiserer temaet i denne oppgaven den høye statusen prososial atferd har i oppdragelsesinstitusjoner. Noe av grunnen for at det har vært lite forsket på sammenhengen mellom disse fenomenene, kan være at de er studert på innen to forskjellige områder. Prososial atferd har blitt undersøkt i forbindelse med normal utvikling, mens emosjonelle vanskeligheter hører inn under patologisk utviklingspsykologi. Unikt med denne undersøkelsen er at disse fenomenene i tillegg blir studert over tid. Dette skaper en større forståelse av det man studerer. Det er avgjørende å få identifisert barn med emosjonelle vanskeligheter i større grad. Man vet at det finnes barn som lider av dette, men at de er vanskelig å fange opp. Å vite om prososialitet kan gi negative konsekvenser i form at emosjonelle vanskeligheter, kan utruste til å møte barns behov på en bedre måte. Dette gjelder

både for de som driver med forebyggende, utredende og behandlende virksomhet.

Den følgende litteraturgjennomgangen vil først ta for seg emosjonelle vanskeligheter og prososialitet. Videre blir studier som har funnet negative konsekvenser av prososialitet presentert. For å kunne forstå hvorfor høyt prososiale barn kan lide av emosjonelle vanskeligheter, blir Stern (2003) sine begrep om utviklingen av *sosiale og fornektede selv* benyttet som rammeverk.

Emosjonelle vanskeligheter blant førskolebarn

Emosjonelle problemer er en samlebetegnelse for vansker med humør og følelser (Kovacs & Devlin, 1998). De omtales også som *internaliserende* problemer. Emosjonelle problemer kan variere i alvorlighetsgrad fra små vanskeligheter til kliniske nivå i form av angst og depresjon (Gardner & Shaw, 2008). Ulike begrep rommer forskjellig alvorlighetsgrad. Denne hovedoppgaven ønsker å tematisere de mindre alvorlige, så vel som de kliniske nivå av disse plagene. Det er derfor valgt å bruke det begrepet som uttrykker minst grad av problemer, - *emosjonelle vanskeligheter*. Dette valget ble tatt for å markere at små barns mindre alvorlige plager også er relevante i denne sammenhengen. Emosjonelle vanskeligheter, plager, problemer, symptomer vil likevel brukes litt om hverandre, ut ifra hvilket begrep studien som omtales benytter.

Emosjonelle vanskeligheter er lite studert blant førskolebarn (Gardner & Shaw, 2002). Det kan være flere faktorer som har bidratt til dette. For det første var det lenge liten tro på at så små barn i det hele tatt kunne ha problemer generelt. Barn under syv år ble derfor ikke tatt med i epidemiologiske undersøkelser (Rudolph & Lambert, 2007). Ikke før i femte utgave av Rutter sin anerkjente lærebok om barne og - ungdomspsykiatri ble det tatt med et eget kapittel om førskolebarns problemer (Gardner & Shaw, 2002). Selv om aldersgruppen nå begynner å bli anerkjent som en relevant gruppe for feltet, har likevel ikke emosjonelle vanskeligheter fått mye fokus. Atferdsforstyrrelsene, eller eksternaliserende vansker, er de problemene som i stor grad har preget forskningen i denne alderen (Campbell, Shaw & Gilliom, 2000). Dette fokuset skyldes den umiddelbare oppmerksomheten disse symptomene krever fra omgivelsene. Samfunnets bekymring for mer alvorlige langtidskonsekvenser som risiko for antisosialitet og kriminell atferd har også bidratt til forskning på eksternaliserende problemer.

Betraktninger rundt måling av små barns emosjonelle vanskeligheter

Den raske utviklingen barn gjennomgår mens de er i førskolealder på kognitive, emosjonelle og atferdsmessige områder, gir implikasjoner for måling av emosjonelle vanskeligheter (Gardner & Shaw, 2008). Normalatferd rommer store individuelle forskjeller i denne perioden. Dette byr på utfordringer for å skille ut normalt fra unormalt humør og følelser. Emosjonelle problemer skiller seg nødvendigvis ikke fra normale reaksjoner ved å være kvalitativt annerledes. Plagene kommer like gjerne til uttrykk gjennom unormal intensitet, frekvens eller timing av i utgangspunktet normale reaksjoner. Det kan være følelsesuttrykk som er forventet i en periode, men som ikke er passende i samme situasjoner i en annen periode. Gråt, i forbindelse med adskillelse fra omsorgsgiver, er vanligere blant 1 og 2-åringer, enn for 5 og 6-åringer (Egger & Angold, 2006). Dette sier noe om viktigheten av å la barnets utviklingsnivå være styrende når emosjonelle vanskeligheter undersøkes.

Jo yngre barn er, desto viktigere er det å se barnets problemer i lys av samspillet med foreldrene (Egger & Angold, 2006). Barns tilpasning og mistilpasning blir sterkt preget av foreldres reaksjoner. Barnets problemer bør derfor ikke kun plasseres i barnet alene.

Emosjonelle vanskeligheter har tradisjonelt blitt målt på to måter: kvantitativ eller kvalitativ måling. Den kvantitative målingen foregår med spørreskjema, - såkalte sjekklister (Angold & Egger, 2007; Briggs-Gowan & Carter, 2008; Kerr, Lunkenheim & Olson, 2007; Konold, Hamre & Pianta, 2003). Vanskene blir behandlet som dimensjonelle fenomen, og gir oss god informasjon om hvordan fenomenene er fordelt i utvalget som blir målt. Spørreskjemaene er stort sett kortfattede, slik at de tar kort tid å fylle ut. Slik er det mulig å foreta store epidemiologiske undersøkelser med slike skjema. En kritikk som derimot blir reist mot den dimensjonelle metoden, er at den sier for lite om kvaliteten på atferden/problemet til at det kan stilles noen diagnose. Det benyttes heller en cut-point skåre som indikerer hvem som har mer bekymringsverdig nivå av problemet. Flere av disse spørreskjemaene har vist seg å ha god evne for å oppdage kliniske nivå av emosjonelle problemer (Goodman et al, 2000,).

Den kvalitative bruker derimot diagnostiske intervju for å avgjøre om barnet faller innenfor, eller utenfor den kliniske grensen for lidelsen. Dette er på samme måte som man diagnostiserer voksne. Det er DSM-IV og ICD-10-kriterier med de aldersspesifikke tilleggene som benyttes (Egger & Angold, 2006). De kvalitative metodens svakhet er at den ikke fanger opp de som faller utenfor den kliniske grensen (Angold & Egger, 2007). For små barn kan subkliniske nivå få betydning for fungering, og er derfor viktig å vite om. Fordi denne undersøkelsen står i en dimensjonell kontekst, med like mye fokus på subkliniske, som kliniske nivå av problemer, vil det i den videre litteraturgjennomgangen stort sett refereres til

studier med kvantitative mål på barns problemer. Men fordi de fleste studier på emosjonelle vanskeligheter hos førskolebarn har benyttet diagnostisk tilnærming (Lavigne et al., 1996; Luby et al., 2002), vil disse studiene trekkes inn når det er relevant.

Omfanget av emosjonelle vanskeligheter

Andel førskolebarn man antar har emosjonelle vanskeligheter i normalutvalg, varierer ut ifra målemetode og aldersgruppe. Det ser ut som at et gjennomsnittlig førskolebarn i normalutvalg sjeldent har emosjonelle vanskeligheter (Bayer, Samson & Hemphill, 2006a), men det rapporteres en forekomst på 3-15% i normalutvalg (Lavigne et al, 1996; Richman, Stevenson, & Graham, 1975; Tick, van der Ende, Koot, & Verhulst, 2007). Dette er på samme nivå som hos eldre skolebarn (Sawyer et al., 2001).

Undersøkelser som har brukt en kvalitativ, diagnostisk tilnærming til barns problemer, har funnet ut at mellom 5-10 % av barn under 6 år lider av en angstlidelse, mens mellom 0-5% lider av klinisk depresjon (Egger & Angold, 2006). På det kliniske nivået av problemer er det altså flere som lider av angst enn av depresjon. I undersøkelser som bruker sjekklister, blir emosjonelle problemer sett på som en dimensjon som dekker plager som dekker både engstelse og nedstemthet. Dette reflekterer holdningen på feltet om at symptomer på angst og depresjon er svært overlappende fenomen i barndom og ungdom (Karevold, 2008). Det kan se ut som om symptomer på angst er mer uttalt i barndom, mens depresjon blir mer uttalt i ungdomstid. Det er en stor diskusjon om symptomene på angst og depresjon reflekterer to ulike, kvalitative problemer, eller om dette er uttrykk for samme underliggende problem. Da vil vi i tilfelle se et eksempel av heterogen kontinuitet, Det vil si at den underliggende lidelsen er den samme, men symptomene har noe forskjellige uttrykk i ulike utviklingsstadier.

Faktorer som er assosiert med emosjonelle vanskeligheter

De få funnene som foreligger på faktorer som er assosiert med emosjonelle vanskeligheter i førskolebarn, tyder på at dette er de samme faktorene som gjør seg gjeldene for eldre barn (Valiente et al., 2006). Både arv og miljø spiller en viktig rolle i utvikling av disse problemene. Temperament preget av inhibisjon, irritabilitet og emosjonalitet, er assosiert med internaliserende problemer i førskolebarn (Blair et al., 2004; Karevold, 2008; Schmitz, Fulker, Plomin, Zahn-Waxler, Emde & DeFries, 1999). Temperament preget av inhibisjon, er den sterkeste indikatoren av disse (Karevold, 2008). Dårlig emosjonsregulering og passive mestringsstrategier (Blair et al., 2004), samt sinneutbrudd rettet mot seg selv (Belden, Renick Thomson & Luby, 2008), er funnet mer i barn som har emosjonelle vanskeligheter enn i barn som har andre problemområder eller som ikke har problemer i det

hele tatt. Barn som av ulike grunner må undertrykke viktige følelser over lengre tid, kan stå i fare for å utvikle emosjonelle problemer (Zahn-Waxler, Klimes-Dougan, & Slattery, 2000).

Det er funnet sammenheng mellom foreldres psykiske lidelser og problemer i førskolebarn. Dette skyldes både arvelige og miljømessige faktorer (Eley, Bolton, O'Connor, Perrin, Smith & Plomin, 2003). Ulike karakteristika ved foreldre og foreldrestil er assosiert med internaliserende problemer hos barna. Foreldrestil preget av overbeskyttelse og liten grad av engasjement og varme kan gi økt risiko for emosjonelle vanskeligheter (Bayer, Sanson & Hemphill, 2006b). Mødres ueffektive, eller høyt reaktive disiplinstil er assosiert med internaliserende problemer hos barn under seks år (Robinson & Cartwright-Hatton, 2008). Tidlige stressende opplevelser har også vist å kunne gi slike vanskeligheter senere (Luby, Belden, Spitznagel, 2006). Funnene som foreligger presenterer mange løse tråder om bakgrunn for emosjonelle vanskeligheter blant barn. Dette viser at det trengs mer forskning på dette.

Stabilitet i emosjonelle vanskeligheter

Mye av barns emosjonelle vanskeligheter blir sett på av omgivelsene som kortvarige, normale reaksjoner til ytre hendelser. Det er avgjørende for de som jobber med både barn og voksnes psykiske helse, å vite noe mer om kontinuiteten i førskolebarns emosjonelle vanskeligheter. For de som jobber med barn er det viktig for å kunne si noe om prognose, og viktigheten av å gripe inn tidlig. For de som jobber med voksne er det relevant for å vite noe om når i barndommen problemer kan ha oppstått (Karevold, 2008).

Studier har vist at det finnes små barn som kan ha emosjonelle vanskeligheter over tid. (Bayer, Sanson, Hemphill, 2006a; Briggs-Gowan & Carter, 2008; Karevold, 2008). Det er funnet stabilitet både mellom kortere og lengre tidsintervaller i barndom. Briggs-Gowan & Carter (2008) undersøkte små barns emosjonelle vanskeligheter da de var 1-3 år og igjen da de begynte på skolen. Det viste seg at 1/3 av de barna som hadde problemer ved skolestart, hadde allerede hatt symptomer ved 1-3-årsalderen. En australsk studie viste korrelasjoner mellom emosjonelle problemer ved 2 og 4 år (Bayer, Sanson, Hemphill, 2006a). En studie fant at nivå av emosjonelle vanskeligheter økte fra 2 til 3 år. Dette kan tyde på at dette er en spesiell kritisk periode for utvikling av emosjonelle vanskeligheter (Lavigne, et al., 1996).

Når det gjelder stabilitet mellom førskolealder og senere barndom, ble det sett på 11-åringene som hadde internaliserende problemer. Halvparten av disse barna hadde hatt problemer siden de var 4 år, og 1/3 hadde det allerede da de var 2 år (Ashford, Smit, van Lier, Cuijpers & Koot, 2008). Andre studier har funnet liknende resultat (Verhulst & Van der Ende,

1991). I disse studiene var det mange av barna som vokste av seg de emosjonelle vanskelighetene, men en like stor andel som fortsatte å ha problemene over tid.

Kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter

Det er antatt at gutters eksternaliserende problemer er synlig tidligere i utviklingen enn jenters internaliserende problemer. Det blir derfor hevdet at det i førskolealder er generelt flere gutter enn jenter som har problemer. Ser man derimot spesifikt på emosjonelle vanskeligheter, vet man helt sikkert at jenter fra og med tenårene og ut livet har mer av dette enn gutter. Livstidsprevalens på emosjonelle problemer viser altså at jenter helt klart er overrepresentert. Hvor tidlig oppstår denne kjønnsforskjellen i emosjonelle problemer?

I en studie hadde jenter mer internaliserende problemer allerede i alderen 1 til 3 år. Det var spesielt symptomer på engstelse som forklarte denne forskjellen (Carter et al., 2003). Når barna kommer i 6-årsalderen, er det dobbelt så mange jenter som gutter som har internaliserende problemer. Det var imidlertid ingen forskjell mellom gutter og jenter når det gjaldt varighet i engstelige perioder gjennom barndom og ungdomstid (Lewinshon, Gotlib, Lewinsohn, Seeley & Allen, 1998). En svensk studie fant at guttene hadde mer depressive symptomer i førskolealder enn jentene (Larsson, Bergman & Earls, 2004). Det var ingen forskjell mellom kjønnene på angstscorer. Deltakerne i denne studien ble undersøkt med klinisk intervju ved hjemmebesøk, så målemetoden gjør at man ikke direkte kan sammenlikne resultatet med undersøkelser som har brukt spørreskjema. Dette funnet kan være i tråd med at gutter har generelt mer problemer enn jenter i førskolealder. Sett i betraktning at emosjonelle problemer for mange er komorbide problemer til eksternaliserende problemer (Lavigne et al., 1996), er dette funnet ikke overraskende.

Oppsummert om kjønnsforskjeller på emosjonelle problemer blant førskolebarn, ser det ut som om dette varierer litt utifra målemetode og aldersgruppe. Disse motstridende funnene kan være enda et bevis på at det er vanskelig for omgivelsene å oppdage disse problemene hos små barn. Derfor er det også vanskelig å oppdage kjønnsforskjeller. I de fleste studier ser det likevel ut som om en eventuell forskjell går i retning av at jentene har mer emosjonelle vanskeligheter enn gutter allerede i førskolealder.

Forklaringer på kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter hos barn.

Det er mange ulike hypoteser om hvorfor det kan oppstå tidlige kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter. Gutter og jenter er forskjellige i normative utvikling. Disse ulikhetene gir de ulike fordeler og ulemper i møte med risiko for utvikling av emosjonelle problemer. Biologiske/genetiske årsaker, ulike erfaringer og forventninger rundt sosiale roller

er relevante i denne sammenheng (Zahn-Waxler et al., 2006). Det viser seg at små jenter har lavere selvtillit, er mer selvbevisste, er mer involvert i foreldrenes problemer, tar oftere konflikter innover seg heller enn å reagere ut på omgivelsene, og blir i større grad forventet å være redde av foreldrene (Zahn-Waxler et al., 2006). Studier tyder på at jenter er mer sensitive for å utvikle symptomer på angst når de eksponeres for mødres depresjon og krangling mellom foreldrene (Essex, 2003).

Mange mener også at mye engstelse tidlig i livet kan føre til senere depresjon, og spesielt hos jenter (Zahn-Waxler et al., 2000). På det kliniske nivå, har skolejenter oftere flere angstlidelser samtidig i tillegg til depresjon (Karevold, 2008). I en retrospektiv studie av barn som hadde komorbide lidelser av angst og depresjon (Kovacs, Gatsonis, Paulauskas, & Richards, 1990), hadde 2/3 hatt angst før de fikk depressive symptom. Angst kan skape varige dysreguleringer i limbiske, vegetative og autonome system (Malt, Retterstøl, & Dahl, 2006), slik at barnets autonome nervesystem blir mer sensitiv til stimuli. Denne overaktiveringen kan føre til tilbaketrekking fra angstfremkallende situasjoner. Denne unnvikelsen, kombinert med jenters tendens til å være selvbevisst, kan gjøre at man som engstelig blir overfokuset på disse problemene, og ens indre tilstander, som igjen kan føre til selvbebreiding og nedstemthet (Zahn-Waxler et al., 2006).

Det er viktig å huske at målgruppen det snakkes om rommer barn helt ned i 2-årsalderen. Det er derfor vanskelig å vite om man kan tillegge kjønnsforskjeller de samme årsakene uansett utviklingsnivå. Det er mer sannsynlig at selvbevissthet kan spille en rolle for en 6-åring enn 2-åring. Vi ser uansett at det er en tidlig kjønnsforskjell i emosjonelle vanskeligheter i noen studier, hvor retningen går i at jenter har mer engstelige symptomer enn gutter. Kjønnsforskjeller på depressive symptomer oppstår ofte etter førskolealder og i ungdomstid, men det foreligger lite forskning på dette blant førskolebarn i normalutvalg. Selv om det her er tegnet opp et skarpt skille mellom gutter og jenter, er det viktig å påpeke at det er like stor variasjon innad gruppene som mellom gruppene, slik at man unngår en stereotyp ”jenteutvikling” og ”gutteutvikling”. Det er likevel på gruppenivå noen generelle tendenser som skiller kjønnene fra hverandre.

Prososial atferd i førskolebarn

Prososial atferd defineres som frivillig atferd som har som hensikt å hjelpe eller å komme andre til gode. Dette gjelder uavhengig om denne atferden er motivert ut ifra altruisme, eller et mer egoistisk motiv som sosial bekreftelse (Eisenberg & Mussen, 1989). Å

hjelpe, dele, vise omsorg og samarbeide, er former for prososial atferd (von Tetzchner, 2001). Prososial atferd er handlingsaspektet ved sosial kompetanse, og er sterkt relatert til kognitive, emosjonelle, og motivasjonelle evner som bidrar til denne kompetansen (Parrila, Ma, Fleming & Rinaldi, 2002). Dette er en vesentlig evne å ha i møte med en av de viktige utfordringene i barndommen: Å få seg venner.

Prososial atferd i barndom er assosiert med mange andre positive utfall (Parilla et al., 2002; Blair et al., 2004; Caprara, Barbaranelli, Pastorelli, Bandura & Zimbardo, 2000). Barn som er prososiale har vist seg å være mindre sjenerte, mindre aggressive (Findlay, Girardi & Coplan, 2006), og ha færre eksternaliserende problemer (Blair et al., 2004).

Prososiale barn har flere venner enn andre barn. I seleksjon av venner har de en preferanse for andre prososiale barn, noe som kan skape gode ringvirkninger for videre utvikling (Findlay et al., 2006). De får også bedre resultat på skolen enn mindre prososiale barn (Caprara et al., 2000). At det foreligger mange studier som viser sammenhengen mellom prososialitet og heldige utfall, sier noe om den umiddelbare positive tenkningen som ligger rundt prososial atferd.

Tidlige tegn på prososial utvikling

Forskere har sett tidlige individuelle forskjeller i prososial atferd. Likevel er det noen fellestrekk som preger normalutviklingen for alle barn. Man kan allerede i det første året av livet se at alle barn deler leker og gjenstander med andre barn (Hay, 1994). Barnet er foreløpig lite selektiv i hvem det deler med (Hay, 1999). I møte med ens annens ubehag kan barn i sitt andre år vise at de vil hjelpe eller trøste (Vaish et al., 2009). Sett fra utsiden virker små barns prososialitet den første tiden selvorientert. Dette kommer til uttrykk ved at det kan virke som de hjelper for å lette på eget ubehag. Videre trøster de yngste barna andre slik de ville blitt trøstet selv, for eksempel ved å gi en voksen person en bamse. Det kan se ut som de reagerer mer på det negative i selve situasjonen, enn å reagere fordi de forstår hva den andre føler. Når barnet begynner å utvikle en fornemmelse av et eget, avgrenset selv, vil det i større grad være i stand til å utøve prososial atferd som er mer orientert mot den andres behov (Stern, 2003). Gjensidighet og rettferdighet er prinsipper som tidlig styrer barns prososiale atferd (Hay, 1999). Førskolebarn deler mer med barn de får noe igjen fra enn med barn de ikke får noe igjen fra (Findlay et al., 2006).

Faktorer som påvirker variasjon i prososial utvikling

Utvikling av prososial atferd skjer i takt med utvikling på de biologiske, sosiokognitive og emosjonelle områdene hos barnet (Eisenberg, 2000; Findlay et al., 2006;

Miller, Eisenberg, Fabes & Shell, 1996; Vanier, 2005; Parilla et al., 2002). Siden barns utvikling skjer i samspill med deres nærmeste omsorgsgivere (Angold & Egger, 2006), må også prososialitet sees i lys av dette.

Empati defineres som å ta den andres perspektiv, og at ens følelsesreaksjon oppstår som en konsekvens av den andres følelser (Findlay et al., 2006). Dette er en sosiokognitiv evne, og blir antatt som å være en forutsetning for å handle prososialt. Empatiske barn har vist seg å være mer sosialt sensitive enn mindre empatiske barn, både i form av sosial forståelse og prososial atferd (Findlay et al., 2006; Miller et al., 1996). Empatiske reaksjoner kan være selvorientert eller andreorientert. Hvis barnet får et ønske om å forbedre den andres tilstand, opplever det sympati (andreorientert reaksjon). Opplever barnet derimot og bli overveldet av egen angst eller annet ubehag, kan dette føre til tilbaketrekking eller unngåelse av den andre, og ikke til prososial handling (selvorientert reaksjon) (Miller et al., 1996). En forståelse av at det ligger følelser og intensjoner bak andre folks handlinger som kan likne, men også være forskjellig fra ens egne, oppstår i tre-årsalderen. Denne sosiokognitive evnen som kalles perspektivtaking, er et viktig grunnlag for utvikling av empati (Findlay et al., 2006).

Barnets evne til selvkontroll er en viktig forutsetning for å kunne handle prososialt (Kochanska, Murray & Harlan, 2000). Temperament og emosjonsregulering påvirker barns evne til selvkontroll. Temperament preget av kontroll gjør at barnet er i stand til å styre sine umiddelbare reaksjoner, for heller å utføre en annen respons som er mer i tråd med omgivelsenes krav. Slike egenskaper er assosiert med utvikling av god ego-kontroll, internalisering av normer og samvittighet, som videre er assosiert med prososial atferd (Kochanska et al., 2000).

Et barn med god emosjonsregulering opplever og uttrykker optimale nivå av følelser (Oatley & Jenkins, 1996). Kvaliteten på samspillet med foreldrene er viktig for at god emosjonsregulering skal utvikles. Når måten foreldrene møter barnets følelser på, blir et mønster, internaliserer barnet dette mønsteret slik at det i økende grad kan håndtere sine egne følelser. Slik kan barnets emosjonsregulering bidra til at det klarer å regulere følelser i situasjoner hvor uttrykk for disse følelsene ville være upassende (Oatley & Jenkins, 1996). Med kontroll over egne følelser har barnet større mulighet til å handle prososialt i møte med omgivelsene. Dette handler også om hvordan barn takler de andres negative følelser, noe som er viktig for å kunne handle prososialt (Blair et al., 2004). Moralsk resonnering er også relatert til prososial atferd, hvor barn som er opptatt av rettferdighet og stereotypiske normer for ønsket atferd, er de som viser mest prososial atferd (Miller et al., 1996).

Forhold ved omgivelsene har vist å påvirke prososialitet. Foreldre ønsker å fremme

prososial atferd i barna sine i ulik grad (Zahn-Waxler et al., 2000). Studier har vist at kvaliteten på relasjonen til foreldre og søsken kan ha betydning (Parilla et al., 2002).

Det er nå vist til hvordan perspektivtaking, empati, temperament preget av kontroll, god emosjonsregulering og god kvalitet på samspill med foreldre bidrar til prososialitet. Dette bidrar til synet på prososialitet som et tegn på veltilpasset utvikling.

Stabilitet i prososial atferd over tid

I hvilken grad prososial atferd holder seg stabilt over tid for førskolebarn, er noe forskere er uenige om. På grunn av rask utvikling i sosialkognitive evner og emosjonsregulering i førskolealder, er det mange som mener prososial atferd øker i frekvens med alder. Det er tenkt at utvikling på disse områdene gir barna bedre forutsetninger for å fange opp relevant informasjon fra omgivelsene, sette seg inn i en annens situasjon, og klarer å regulere sine egne følelser bedre. Dette vil gi mer plass til andres reaksjoner, og handle prososialt (Eisenberg, Robinson, & Emde, 1992; Porath, 2003).

Andre mener prososial atferd avtar i denne perioden, ved at denne atferden blir individualisert og differensiert med alderen. At frekvens i barnets deling med andre minket, heller enn økte i denne perioden, støtter dette synet (Hay, 1999). Dette er i tråd med at prinsipp som gjensidig deling og rettferdighet i økende grad preger samspillet mellom barn. Barna blir også mer bevisste på hvordan de kan bruke sine prososiale evner for fremme egne behov og manøvrere seg i det sosiale landskapet (Persson, 2005). Sett fra dette perspektivet, fører ikke modning på det affektive og sosiokognitive plan nødvendigvis til økning i prososial atferd. Det hjelper derimot barnet med å regulere sin prososiale atferd, slik at det kan balanserer den med adaptiv selvhevdelse. I stedet for å snakke om mye eller lite prososial atferd, går det derfor heller an å snakke om god eller dårlig *regulert* prososial atferd.

Det foreligger få studier når det gjelder stabilitet i prososial atferd under skolealder. Når det gjelder stabilitet i prososialitet mellom større tidsintervall, predikerte grad av spontan deling da barnet var 4 år, mer modne former for prososialitet i ungdomstid, (Eisenberg, Guthrie, Murphy, Shepard, Cumberland & Carlo, 1999). Dette kan peke på stabilitet i prososial atferd over tid, men med aldersadekvate uttrykk.

Kjønnsforskjeller i prososial atferd

Studier viser enten at det ikke er noen forskjell mellom kjønnene (Findlay et al., 2006; Hay, 1999; Miller et al., 1996), eller at jenter er mer prososiale enn gutter (Blair et al., 2004; Parilla et al., 2002; Porath, 2001; Porath, 2003; Vaish, 2009; Zahn-Waxler et al., 2000). Dette kan komme av både biologiske og miljømessige årsaker. Fordi jenter i større grad har

temperament preget av kontroll og god emosjonsregulering, er de dermed i bedre stand til å modulere sine følelsesuttrykk enn gutter, og dermed i bedre stand til å handle prososialt (Kochanska et al., 2000). Flere studier tyder på at jenter i førskolealder har bedre forståelse av hvilke følelser og motiv som ligger bak andres handlinger enn gutter (Porath, 2001; Porath, 2003). De har også et bedre mer nyansert ordforråd når det kommer til tema rundt følelser, noe som både kan være en konsekvens og en årsak til deres relasjonelle orientering.

Andre studier viser til at gutter og jenter kan ha like gode evner til å sette seg inn i andres følelser, men bruker disse evnene på forskjellige måter (Leaper, 1991). Mens jenter bruker dette til å handle prososialt i relasjoner, blir disse evnene hos gutter brukt til egeninteresse i mer konkurransepregete situasjoner. Prinsippet om gjensidighet for deling er noe gutter følger i større grad enn jenter, da jenter fortsetter å dele inn i skolealder på tross av at de ikke får noe tilbake (Hay, 1999). Sinne og aggresjon hos jenter er mer forbundet med skam og skyld enn hos gutter (Zahn-Waxler et al., 2000). Følelse av skyld og dårlig samvittighet kan motivere til å handle prososialt for å regulere disse ubehagelige følelsene (Eisenberg, 2000).

En eventuell kjønnsforskjell i prososial atferd kan være et uttrykk for at barnet i økende grad utvikler sin kjønnsidentitet. Implisitte forventninger og normer foreligger i vår kultur om jenter som mer omsorgsfulle enn gutter (Hastings, McShane, Parker & Ladha, 2007). Gutter og jenter gjennomgår derfor ulike sosialiseringsprosesser når det kommer til hvordan de skal forholde seg til andre (Zahn-Waxler et al., 2000). Jenter blir i større grad enn gutter oppdratt til å evaluere handlingene sine oftere, uttrykk for fysisk aggresjon blir slått hardere ned på, og det blir stilt høyere forventninger til deres relasjonelle kompetanse av foreldrene. Gutter blir i større grad oppfordret til å være autonome, utforske det fysiske miljøet, og å bruke selvhevdende strategier i konkurranser med andre (Zahn-Waxler et al., 2000).

Når det nå har blitt presentert ulike forklaringer på kjønnsforskjeller i prososialitet hos barn, kommer det fram tendenser til at prososialitet kan være et resultat av prosesser som ikke er udelt gode for barn. Det har blant annet blitt pekt på at jenter opplever mer skam og skyld rundt aggresjon, har større kontroll over følelser, og at de blir forventet mer prososial atferd av enn gutter. Selv om ikke disse faktorene i seg selv nødvendigvis er uheldige for barnet, vet vi at både skam, skyld og kontroll over følelser og høye forventninger fra foreldre kan ha negative konsekvenser (Zahn-Waxler et al., 2000).

Er prososiale barn fri for emosjonelle vanskeligheter?

Når det gjelder sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle problemer, foreligger det motstridende funn. Noen mener at prososialitet er forbundet med mindre internaliserende problemer hos førskolebarn (Blair et al., 2004; Bohlin et al., 2000). Andre mener prososialitet og emosjonelle problemer ikke er assosiert med hverandre, verken i positiv eller negativ retning (Hay & Pawlby, 2003). Når alle barn blir sett under ett, er det i følge disse forskerne like mange som har emosjonelle problemer, som ikke har det. Funn som viser fravær av sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle problemer, kan tyde på at dette er fenomener som ikke har noe med hverandre å gjøre, men at de har ulike underliggende faktorer. Som en utdyping og nyansering til disse funnene, er det studier som indikerer at høyt prososiale barn står spesielt i faresonen for å utvikle emosjonelle vanskeligheter (Gjerde & Block, 1991; Hay, 1999; Hay & Pawlby, 2003; Perren, Stadelman, von Wyl & Klitzing, 2007; Rasco, 2007).

Studier som fant en sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter

Hay & Pawlby (2003) gjorde en studie der de undersøkte barns samarbeidsevner ved 4 år og deres psykopatologi ved 11 år. De av barna som var kompetente til å samarbeide med andre ved 4 år, hadde da de ble eldre verken mer eller mindre emosjonelle problemer enn barn som ikke var god til å samarbeide. Men de fant en spesiell gruppe barn (11%) som viste stor bekymring for hvordan familiemedlemmene hadde det. Disse barna var lav på eksternaliserende problemer og utviste svært gode samarbeidsevner ved 4 år. Kvalitative analyser med disse barna, viste at de var veldig redde for at foreldrene skulle bli slått ned, ranet, voldtatt eller drept. Det kom også fram at de utviste selvoppofrende atferd ved at de ofte skyndte seg hjem fra skolen eller stod opp mitt på natten for å sjekke om alt var bra med foreldrene. Foreldrene til disse barna hadde ikke mer psykiske problemer enn foreldrene til de andre barna i undersøkelsen. Dette tyder på at barnas engstelse over foreldrene ikke var begrunnet i realistiske forhold. I tillegg til å utvise stor bekymring ovenfor familiemedlemmene sine, led disse barna også av andre internaliserende problemer da de var 11 år. Deres problemer var av alvorlig art.

Dette kan tyde på at det finnes barn som har høy prososial atferd, men som likevel lider av emosjonelle problemer. En kritikk til denne studien er at det kun ble sett på én form for prososial atferd, - barnas samarbeidende evner. Selv om det er funnet ut at dette er korrelert med annen prososiale atferd (Hay, 1979), så er det vanskelig å vite hvordan disse barna ville vært på andre former for prososial atferd. Deres problemområder ble heller ikke

målt før de var 11 år, så det er vanskelig å vite hvordan de var i førskolealder. Resultatene sier likevel noe viktig om at det kan hos noen være et samspill mellom barns relasjonelle tilnærming og deres emosjonelle problemer.

Da Perren og medarbeidere (2007) undersøkte førskolebarn på 5 og 6 år sin sosiale kompetanse og emosjonelle symptomer, fikk de funn som var i tråd med Hay & Pawlby sitt. De fant også en gruppe barn som var høy på både emosjonelle problemer og prososial atferd. For barn som hadde lite emosjonelle problemer da de var fem år, var det å være prososial forbundet med å ha mindre emosjonelle problemer ett år senere. For disse virket det som om prososialitet var en beskyttelsesfaktor for å videreutvikle emosjonelle problemer. De barna som derimot hadde emosjonelle problemer og prososial atferd over gjennomsnittet da de var fem år, var den gruppen som hadde mest emosjonelle problemer da de var seks år. For de med emosjonelle problemer, så det ut som om prososialitet kunne være en risikofaktor for videreutvikling av disse problemene.

Perren og medarbeidere foreslår at grunnen til at disse barna fortsetter å få mer emosjonelle problemer kan være at de har en empatisk overaktivering i møte med andres problemer, at de er for opptatt av andres behov, og at de glemmer sine egne. Videre blir det foreslått at barn som er for snille, kan stå i fare for å bli utnyttet av andre jevnaldrende. Barn som ikke følger de sosiale spillereglene som er knyttet til utførelse av prososial atferd, kan stå i fare for å utvikle emosjonelle problemer. Deres overvennlighet kan da bli vurdert negativt av omgivelsene (Bohlin et al., 2000). At prososiale og overvennlige barn blir negativt evaluert av sine omgivelser og står i fare for å bli utnyttet av sine venner, strider i mot funn om at prososiale barn har høy relasjonell kompetanse og har flere venner enn andre barn (Caprara et al., 2000). Disse motsetningene kan si noe om at forholdet mellom sosial atferd og sosial status blant barn er komplekst (Perren & Alsaker, 2006). Denne studien bidrar likevel i nyanseringen av at en videreutvikling av prososial atferd ikke nødvendigvis er heldig for alle barn.

Videre har Cutting & Dunn (2002) vist at det å ha gode evner for å forstå andre kan ha negative konsekvenser for førskolebarn. De undersøkte barnas evne til perspektivtaking i førskolealder og deres sensitivitet ovenfor kritikk fra lærer ved første året på skolen. Både de barna som hadde gode, og de som ikke hadde så gode evner til perspektivtaking, hadde en negativ emosjonell respons da de fikk kritikk fra lærer mens de gjorde en oppgave. Da de etterpå ble bedt om å angi hvor gode de var på den evnen de brukte i utførelsen av oppgaven, viste det seg at de barna med gode evner til perspektivtaking omtalte seg selv som dårligere på den evnen enn de andre barna. Det hadde blitt kontrollert for hvor gode de selv synes de

var på denne evnen før de ble utsatt for kritikk. I større grad enn de andre barna, virket det altså som de med gode evner til å forstå andre, tok mer innover seg lærerens kritikk og gå utover deres selvbylde.

Cutting & Dunn (2002) foreslår at dette kan forklares av at disse barna forstod sin negative emosjonelle respons i møte med læreren bedre enn de andre barna. Videre diskuteres det at barn med gode evner til å forstå andre har bedre forutsetning for skjønne hva andre folk mener om dem, noe som ikke alltid er positivt i barns verden. Andre forskere har foreslått at barn som er sensitive på andres følelser, står i fare for å utvikle emosjonelle problemer, særlig hvis de er i familier preget av mye krangling og negative følelser (Rasco, 2005). Disse barna kan komme til å ta foreldrenes følelser innover seg, og også ta på seg skyldfølelse for og ikke klare å forandre den negative tilstanden i foreldrene. Selv om studien til Cutting og Dunn (2002) ikke måler direkte prososial atferd, så er det vist at gode evner til perspektivtaking er korrelert med prososialitet (Findlay et al., 2006).

Studiene som så på prososialitet og emosjonelle vanskeligheter, fant at for barn generelt, er det ikke noen umiddelbar sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle problemer. To studier (Hay & Pawlby, 2003; Perren et al., 2007) viste at det var en undergruppe som hadde emosjonelle vanskeligheter og som i tillegg viste høy prososial atferd. Den ene studien viste også at disse barna videreutviklet mer emosjonelle vanskeligheter enn de barna som ikke var prososiale (Perren et al., 2007). Disse studiene er viktige i at de sier noe om at ikke alle barn trenger å ha det bra selv om de viser høy prososial atferd. Studiene har likevel store svakheter ved at de enten bare måler én type prososial atferd, måler bare ved ett tidspunkt, ser ikke på emosjonelle vanskeligheter før barna blir eldre eller at de ikke har undersøkt om funnene gjelder både gutter og jenter.

Modererer kjønn sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter?

I tråd med at det er funnet kjønnsforskjeller i relasjonelle evner hos førskolebarn, er det noen som mener at nettopp jenters kompetanse på dette området (Porath, 2001), gjør at de står i fare for å utvikle emosjonelle problemer (Gjerde & Block, 1991; Zahn-Waxler et al., 2000). I en oppfølgingsstudie fra Berkeley gjort på 80 og 90-tallet, ble jenter og gutter som led av dysthymi undersøkt. Fordi dette var en longitudinell undersøkelse, hadde forskerne mulighet til å se hva som karakteriserte disse barna før de startet på skolen. Gutter som led av dysthymi, var i førskolealder usosiale, aggressive og ukontrollerte. Jentene var derimot i førskolealder tilpasningsdyktige, empatiske, kom godt overens med andre barn, og var i god stand til å utsette egen behovstilfredsstillelse (Gjerde & Block, 1991). Dette kan tyde på at

gutter og jenter har ulike mønster i utvikling av emosjonelle symptomer, og at det relasjonelle aspektet ved barns atferd kan spille en ulik rolle for gutter og jenter.

I sin review-artikkel, peker Zahn-Waxler og medarbeidere (2000) på at jenters relasjonelle evner kan beskytte de mot eksternaliserende problemer i barndommen, men setter de i risikozonen for å utvikle emosjonelle problemer. Hva er det i deres relasjonelle evner som gjør de mer utsatt for emosjonelle problemer? Det hevdes at jenter som er svært relasjonelt orienterte lettere får en fysiologisk aktivering i sosiale settinger, og særlig i interpersonlige konflikter. Denne aktiveringen kan føre til at jenter lettere utvikler følelser som skam og skyld og utvikler kognitive stiler preget av grubling (Zahn-Waxler et al., 2000). At prososiale barn, står i fare for å bli mer stresset i interpersonlige konflikter enn andre barn, er i tråd med Cutting & Dunn (2002) sin studie om at barn som hadde god evne til perspektivtaking også var mer følsomme for lærers kritikk. Selv om det hevdes at faktorer knyttet til jenters relasjonelle stil og prososiale atferd kan være med å forklare at de er overrepresentert i emosjonelle vanskeligheter, vet man ikke om denne sammenhengen gjør seg gjeldende allerede i førskolealder.

Det er nå presentert studier som har sett på sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter for gutter og jenter. Hvordan kan vi forstå denne sammenhengen?

Hvordan forstå snille, men triste og engstelige barn?

Evne til å regulere egne følelser for og heller uttrykke en mer passende respons til omgivelsene, har vist seg å være en viktig faktor for å utvikle prososial atferd. Jenter skårer høyere på denne evnen enn gutter (Kochanska et al., 2000). Barn som var god på å modulere følelser, gjorde dette like mye med glede som aggresjon (Kochanska et al., 2000). Samtidig vet man at undertrykking av følelser over tid kan føre til emosjonelle vanskeligheter (Zahn-Waxler et al., 2000). Når man ser på hvordan gutter og jenter blir ulikt oppdratt, kan dette også bidra til forståelse rundt sammenhengen mellom jenters prososialitet og emosjonelle problemer. Stereotypisk sosialisering prosesser innebærer at jenter blir mer oppdratt til å revurdere konsekvensene av handlingene sine. Jenters aggresjon blir tolerert i mindre grad enn gutters aggresjon. At jenter i større grad blir oppfordret til å være prososiale og undertrykke aggresjon, kan føre til lav selvtillit og negativ selvutvurdering over tid som kan bli en del av den depressive og engstelige opplevelsen. Det er ikke sikkert at gutter og jenter er ulike i følelsesmessige opplevelser (Zahn-Waxler et al., 2000), men at det kan være en forskjell i muligheter for å uttrykke disse følelsene. En diskrepans mellom det barnet erfarer

og hva det uttrykker til omgivelsene, er en mulig måte å forstå utvikling av emosjonelle problemer på.

Splittelse i opplevelse og uttrykk av følelser som forståelsesramme om sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle problemer

Dette fenomenet er kjent i flere psykoanalytiske utviklingsteorier under ulike navn. I sin psykoanalytiske utviklingsteori, sier Stern at spedbarnets *selv* blir i samspill med en annen (Stern, 2003). Videre forteller han om hva som kan skje hvis barnet opplever samspillet med foreldrene som lite tilpasset dets opplevelser. En slik uoverenstemmelse kan føre til utviklingen av det *sosiale* og det *fornektede* selv. Stern mener at foreldrenes selektive inntoning og barnets språkutvikling bidrar til splittelsen mellom erfaring som opplevd og erfaring som delt. Med selektiv inntoning menes foreldrenes tendens til å respondere på noen av barnets følelsesuttrykk, men ikke på andre. Dette har en enorm kommunikativ kraft på barnet som gjennom dette blir fortalt hvilke opplevelser som faller innenfor det aksepterte området av hva som er aksepterte følelser. I samspillet mellom foreldre og barn er det i barnets tidlige faser viktig for barnet å oppleve at foreldrene deler dets affektive opplevelser. Barnet vil derfor fortsette å uttrykke de følelsene som blir respondert på av foreldrene for å opprettholde nærhet, og derfor utvikle et selv som er i tråd med deres responser, - et sosialt selv. De opplevelsene som ikke får oppmerksomhet lever i et fornektet selv, og blir ikke delt med omverdenen. Videre legger Stern vekt på at når barnet ved toårsalderen tilegner seg språkkunnskaper, gir dette enorme muligheter til ny kontakt med omverdenen. Men det er også negative sider ved tilegnelsen av språket. Å skulle uttrykke sine indre opplevelser i ord, gjør at noe av kvaliteten ved disse opplevelsene går tapt. Språket kan ikke romme alle aspektene ved opplevelsen. Så språket i seg selv er en splittelse av en indre opplevelse og en uttrykt form av denne opplevelser. I tillegg gir språket mulighet for barnet til å uttrykke følelser som er i tråd med det som blir selektiv inntonet av foreldrene. Barnet blir i stand til å velge ut noen selvopplevelser som blir forsterket fordi de imøtekommer foreldrenes behov og ønsker, på tross av at disse uttrykkene kanskje strider mot de egentlige, sanne opplevelsene som holdes utenfor foreldrenes oppmerksomhet.

Det er mulig å forstå sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle problemer i lys av denne teorien om splittingen mellom erfaring som opplevd og erfaring som delt. Barn kan drives av ytre og indre krefter som gjør at noen deler av selvopplevelsen blir delt med omverdenen, mens andre blir holdt skjult. Vi kan se for oss at prososiale barn, spesielt jenter, har vært utsatt for selektiv inntoning fra foreldrene hvor deres prososiale tendenser blir

respondert på, mens andre uttrykk kan bli neglisjert og gitt mindre rom. Vi vet at kontroll over følelser bidrar til god tilpasning til omgivelsene og sosial kompetanse (Blair et al., 2004), men at for stor kontroll i form av langvarig undertrykking av følelser kan bidra til emosjonelle problemer (Zahn-Waxler et.,2000). En måte å se sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle problemer på, er derfor at prososialitet kan gå på bekostning av annen, mer adaptiv atferd som er mer i tråd med barnets indre tilstand, - barnets sanne selv. Tilstander barnet trenger å være i for å utvikle seg på en god måte.

Det er nå vist til empiriske funn som har funnet en positiv sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter hos noen barn (Gjerde & Block,1991; Hay, 1999; Hay & Pawlby, 2003; Perren, Stadelman, von Wyl & Klitzing, 2007; Rasco, 2007). I tillegg ble det foreslått en ramme for forståelsen av denne sammenhengen. Dette utgjør til sammen et bakteppe for videre å undersøke denne sammenhengen i virkeligheten.

Problemstillinger og hypoteser

Litteraturgjennomgangen som nå er gjort, viser at det fortsatt mangler mye forskning rundt emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd i førskolebarn. Det foreligger noen få studier som sier at det finnes barn som er prososiale og som har emosjonelle problemer, og at dette kanskje henger sammen. Men ingen av disse studiene har sett på om disse fenomenene kan ha noen sammenheng hverandre for gutter og jenter over tid.

Ut ifra dette vil følgende spørsmål bli belyst:

1a) Hvordan er forekomsten av emosjonelle vanskeligheter i dette utvalget?

*På bakgrunn av tidligere forskning forventes det at få barn har emosjonelle vanskeligheter.

b) Holder emosjonelle vanskeligheter seg stabilt over tre målinger?

*På bakgrunn av tidligere forskningen forventes det her å finne stabilitet over de tre måletidspunktene.

c) Er det noen kjønnsforskjell i emosjonelle vanskeligheter over de tre målingene?

*På bakgrunn av tidligere forskning forventes det at jenter har mer vanskeligheter enn gutter.

2a) *Hvordan er forekomsten av prososial atferd over tre målinger?*

*På bakgrunn av tidligere forskning forventes det her å finne at de fleste barn i normalutvalg er prososiale.

b) *Holder forekomsten i prososial atferd seg stabilt over de tre målingene?*

*På bakgrunn av tidligere forskning forventes det her å finne en moderat stabilitet i prososialitet

c) *Er det noen kjønnsforskjell i forekomsten av prososialitet over de tre målingene?*

*På bakgrunn av tidligere studier forventes det her at jenter er mer prososiale enn gutter.

3a) *Modererer emosjonelle vanskeligheter ved T1 relasjonen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3*

*På bakgrunn av tidligere forskning forventes å finne en gruppe som har emosjonelle problemer ved T1 som får mer emosjonelle vanskeligheter ved T3 hvis de i tillegg har mye prososial atferd ved T1.

b) *Har kjønn noe å si for emosjonelle vanskeligheter ved T1 sin modererende funksjon på sammenhengen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3?*

*Basert på tidligere forskning blir det forventet at emosjonelle vanskeligheter ved T1 modererer sammenhengen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3 mer for jenter enn for gutter.

Resultatene fra problemstilling 3 vil ikke kunne si noe om kausalitet, kun om sammenhengen mellom fenomenene.

Metode

Om prosjektet

Denne undersøkelsen er en delstudie av prosjektet ”The Matter of the First Friendship”. Dette prosjektet har som hensikt å undersøke hvordan barns vennskap beskytter mot utvikling av psykiske vansker hos barnehagebarn. Prosjektleder er Anne Inger Helmen Borge som samarbeider med forskere i flere land som har tilsvarende prosjekter. Dette gjelder forskere fra Queensland University of Technology, Brisbane, Australia Universitet i Bern, Sveits. Viktigst for akkurat denne undersøkelsen har vært to forskere fra Montreal i Canada, henholdsvis professor Mara Rosemarie Brendgen og professor Frank Vitaro. De har begge lang erfaring med oppfølgingsstudier av utviklingen av sosiale relasjoner og psykopatologi blant skolebarn og ungdom (Barker, Boivin, Brendgen, Fontaine, Arseneault, Vitaro, 2008; Fontaine, Carbonneau, Vitaro, Barker, & Tremblay, 2009).

”Det første vennskapet” har et longitudinelt, multiinformant og multimetodisk design. Datainnsamlingen startet våren 2006, og pågår enda, med årlige oppfølgingsundersøkelser av de samme personene som deltok i 2006. Det har hittil vært tre datainnsamlinger. Ved hvert måletidspunkt blir både foreldre, førskolelærer/lærer og barnet brukt som informanter. Intervju, testing og spørreskjema benyttes hver gang. Det planlegges til sammen fire datainnsamlinger.

Regional komité for medisinsk forskningsetikk (REK), Personvernombudet for forskning ved Universitetet ved Oslo, og Norges Samfunnsfaglige Datatjeneste NSD, som er saksbehandler for Datatilsynet, godkjente prosjektet.

Deltakere

Gran og Lunner kommune på Hadeland ble valgt som rekrutteringskommuner. Alle de 32 barnehageadministrasjonene i disse kommunene fikk forespørsel om å være med på prosjektet. Foreldrene ble skriftlig informert om hva det å være med på studien innebar. De foreldrene som skriftlig samtykket på å være med, fikk ved hvert måletidspunkt et spørreskjema som dekket tema rundt barnet, deres eget, og familiens liv. Barnets førskolelærer ble bedt om å fylle ut en kortversjon av foreldrenes spørreskjema. Dette fikk de timebetaling for. Barna ble intervjuet og testet ved hvert måletidspunkt. Også de barna i

barnehagene som ikke deltok på studien, ble intervjuet hvis de ønsket. Dette for å unngå forskjellsbehandling av barna, etter pålegg fra REK. Da noen av barna ved den andre datainnsamling hadde begynt på skolen, ble disse barnas lærere innlemmet i studien.

Av alle foreldrene som ble spurt om å være med på studien, samtykket 64% skriftlig. Ved første datainnsamling var det 625 barn som deltok på studien. Disse barna var fra 11 til 77 mnd., med et gjennomsnitt på 4 1/2 år. Av disse var 52% jenter og 48% gutter. Mors gjennomsnittsalder var 34 år. Barnas mødre hadde i gjennomsnitt studert i 4 år etter videregående skole. Det var ingen eksklusjonskriterier for å være med på undersøkelsen. Barn med annen etnisk bakgrunn enn norsk ble også innlemmet i studien, men det er likevel få barna av utenlandsk opprinnelse med.

Sosial seleksjon i utvalget

Det er grunn til å tro at barnehagene som var med i undersøkelsen er representative for barnehagene for øvrig i Norge fordi det var stor variasjon i type barnehager som var innlemmet i studien. Det var både private og offentlige (ca 50% av hver), familiebarnehager med 4 til 8 barn, avdelingsbarnehager med to avdelinger (ca 20-30 barn), og store barnehager med mange avdelinger med over 100 barn. Naturbarnehager, henholdsvis gårdsbarnehager og skogsbarnehager var også representert. Mulig skjevhet i utvalget er at det ikke var alle foreldre som sendte barna sine i barnehagen. Dette gjaldt først og fremst de yngste barna. Det viste seg at 95% av alle 5 og 6-åringene i disse kommunene gikk i barnehage/skole, mens 85% av 4-åringene, 50% av 3-åringene, og 30% av 2-åringene gikk i barnehage. I tidligere studier har det vist seg at det er en forskjell mellom foreldre som sender barna sine i barnehagen før de er 2-3 år, og de som ikke gjør det. Flere risikofaktorer er forbundet med de familiene som ikke sender sine 2-3-åringene i barnehagen, enn de som gjør (Côté, Borge, Geoffrey, Rutter, & Trembley, 2008). Derfor er det grunn til å lure på om de 2 og 3-åringene som var med i denne studien har mindre vanskeligheter enn de barna som er hjemme med foreldrene sine.

SDQ som måleinstrument

Min studie bruker foreldrene som informant ved de tre måletidspunktene. Spørreskjemaet foreldrene får, inneholder spørsmål fra internasjonale anerkjente, standardiserte spørreskjema. Et av disse er spørreskjemaet Strengths and Difficulties Questionnaire, SDQ (Goodman et al., 2000), ble benyttet i denne undersøkelsen. SDQ er et kort spørreskjema som ble designet for å kartlegge barnets sosiale og psykologiske tilpasning på en slik måte at både forskere, klinikere og utdannere skulle ha god nytte av det. SDQ har vist seg å ha høy sensitivitet på både diagnoser og subkliniske vanskeligheter, og er brukt i

både kliniske og normale utvalg (Goodman et al., 2000). I 2001 ble skjemaet oversatt til norsk, og har blitt brukt i flere studier her til lands (Obel et al, 2001). Det bygger på Rutter-skalaene (Goodman, 1997), men i tillegg til å kartlegge barnets problemområder, ble det i SDQ også inkludert en subskala som måler et ressursområde, - prososialitet. SDQ dekker ellers: Atferdsproblemer, emosjonelle problemer, hyperaktivitet/uoppmerksomhet og problemer med venner. Det hører fem utsagn med til hver skala. Foreldrene ble bedt om å angi i hvilken grad hvert utsagn passet overens med deres barns atferd og tilpasning. De fikk velge mellom tre alternativ på en Likert-skala, - ”stemmer ikke”(1 poeng), ”stemmer bra”(2 poeng) eller ”stemmer helt”(3 poeng). I tillegg fikk hvert barn en total skåre for hver dimensjon hvor poengene fra de fem utsagnene ble summert opp. Denne totalskåren går derfor fra 5-15 poeng, og er den som ble brukt i denne studien for de aktuelle variablene. I denne undersøkelsen er det to variabler som brukes: emosjonelle vanskeligheter og prososialitet.

Emosjonelle vanskeligheter

Totalskåren på emosjonelle vanskeligheter består av følgende fem utsagn: ”Klager ofte over hodepine, vondt i magen eller kvalme”, ”ofte lei seg, nedfor eller på gråten”, ”nervøs eller klengete i nye situasjoner, lett utrygg”, ”redd for mye, lett skremt”, ”har mange bekymringer, virker ofte bekymret”. Lav skåre på denne indikerer lite emosjonelle vanskeligheter. Høy skåre indikerer mye emosjonelle vanskeligheter. Det var 568 foreldre som vurderte utsagnene rundt emosjonelle vanskeligheter ved T1, 452 foreldre ved T2 og 381 foreldre ved T3. I flere av analysene var det derfor kun kjernegruppen på de 381 barna som hadde skårer på emosjonelle vanskeligheter og prososialitet fra T1 til T3 som ble brukt.

Gradering av emosjonelle vanskeligheter ble gjort på tre ulike måter. Først ble det sett på de som ikke hadde noen vanskeligheter i det hele tatt vs. de som hadde tilstedeværelse vanskeligheter, uansett hvilket nivå av plager. Deretter ble barna delt opp i to nye grupper på bakgrunn av kvartiler. De barna som hadde over 6 poeng på totalskåren kom i ”høy” gruppe(20,8%), mens de barna som hadde under 6 poeng kom i ”lav” gruppe(79,2%). Disse gruppene kommer kun til syne i en deskriptiv tabell fra en variansanalyse. En annen, strengere cut-off skåre på 9 poeng, ble satt for å finne ut hvor stor andel av barna det var som hadde et mer bekymringsverdig nivå av emosjonelle vanskeligheter. Denne ble tatt på bakgrunn av cut-off skårer brukt i andre studier med normalutvalg(Goodman, 1997).

Reliabilitet og validitet

En reliabilitetsanalyse for subskalaen emosjonelle vanskeligheter, viste høy reliabilitet (T1: $\alpha=.60$, T2: $\alpha=.70$, T3: $\alpha=.63$). Foreldrenes og førskolelærernes vurderinger av emosjonelle vanskeligheter var korrelert ($r=.227$, $p<.01$) ved T1. I tillegg var emosjonelle vanskeligheter korrelert med antatte andre fenomen ved T1: Mors psykiske problemer ($r=.27$, $p<.01$) og barnets sjenanse ($r=.38$, $p<.01$). Disse funnene kan tyde på at subskalaen for emosjonelle vanskeligheter er et reliabelt og valid måleinstrument i denne undersøkelsen.

Prososialitet

Prososialitetsskalaen består av følgende utsagn: ”Omtenksum, tar hensyn til andre menneskers følelser”, ”deler gjerne med andre barn (godterier, leker, andre ting)”, ”hjelpsom hvis noen er såret, lei seg eller føler seg dårlig”, ”snill mot yngre barn” og ”tilbyr seg ofte å hjelpe andre (foreldre, andre voksne, barn). Lav skåre på totalskåren indikerer lite prososial atferd. Høy skåre indikerer mye prososial atferd. Ved T1 rangerte 568 foreldre utsagnene om prososialitet, ved T2, 453, og ved T3, 382. På bakgrunn av kvartiler, ble barna plassert i henholdsvis ”høy gruppe” (78, 7 %) hvis de hadde over 13 poeng, og ”normal gruppe” (21, 3%) hvis de hadde under 13 poeng.

Reliabilitet og validitet

En reliabilitetsanalyse viste høy reliabilitet for den foreldrerapporterte subskalaen prososialitet fra SDQ i denne undersøkelsen (T1: $\alpha=.69$, T2: $\alpha=.72$, T3: $\alpha=.71$). Foreldrenes og lærernes vurdering av prososialitet var korrelert ($r=.24$, $p<.01$) ved T1. Prososialitet (foreldrevurdert) var også korrelert med fenomen hvor man forventet sammenheng; Alder ($r=.26$, $p<.01$), kjønn ($r=-.15$, $p<.01$), barnets evne til perspektivtaking ($r=.14$, $p<.01$), og språk ($r=.28$, $p<.01$). Dette tyder på at prososialitetsskalaen har god begrepsvaliditet i denne undersøkelsen. Subskalaen for prososialitet fra SDQ virker utifra dette som å være både et reliabelt og valid måleinstrument.

Øvrige variabler

Kjønn og alder ble tatt med i analysene da det antas at disse variablene kan ha sammenheng med emosjonelle vanskeligheter og prososialitet. Kjønn er kodet slik at jenter=1 og gutter=2.

Data analyse

For å svare på problemstillingene i denne undersøkelsen ble følgende statistiske analyser utført: Deskriptive analyser, korrelasjonsanalyser, repeterte målinger, toveis variansanalyser og hierarkisk regresjonsanalyser.

Forberedelser til analysene

Det ble antatt at skårene på de aktuelle variablene var et resultat av uavhengige observasjoner. Både emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd var noe skjevfordelt i utvalget. De fleste barna hadde ingen eller få emosjonelle vanskeligheter. Og de fleste var prososiale. Skårene på emosjonelle vanskeligheter, ble transformert med håp om at de skulle bli mer normalfordelt. Den Logaritmiske transformasjonen av variabelen hadde liten effekt på resultatene. Skårene ble derfor beholdt som de var.

I forbindelse med variansanalysene, ble det undersøkt om kravet til homogen varians mellom gruppene ble oppfylt. Det viste seg at i enkelte av variansanalysene var Levene's Test of Equality signifikant($p > .05$), noe som tydet på at det ikke forelå homogen varians mellom gruppene. Resultatene ble likevel stående som de var, siden man antar at variansanalyser er ganske robuste mot ulik varians i gruppene når det er like store grupper (Pallant, 2001).

Da hierarkiske regresjonsanalyser ble utført, ble uteliggere i datamateriale, linearitet mellom variablene, homoskedastisitet og multikollinearitet undersøkt. Det ble vurdert å fjerne uteliggerne på emosjonelle vanskeligheter og prososialitet. Alle residualer med en verdi utenfor $\pm 18,5$ på Mahalanobis distances, ble fjernet. Det viste seg at dette ikke hadde noen effekt på resultatene. Uteliggerne ble derfor beholdt i datamaterialet. Ved å bruke kurvestimering, ble det funnet ut at en kurvlienær sammenheng mellom variablene ikke forklarte mer varians i avhengige variabel enn en lineær sammenheng. Det ble derfor antatt linearitet mellom variablene. Ved å undersøke på spredningsdiagrammene og se på histogram over feilleddene, ble det påvist tilstrekkelig normalitet i distribusjonen av feilleddene.

Analysene

Deskriptive analyser ble gjort for å finne ut gjennomsnitt og standardavvik i emosjonelle vanskeligheter og prososialitet ved de tre målingene. For å finne ut om disse målingene var stabile over tid, eller om de forandret seg mellom målingene, ble det utført bivariate korrelasjonsanalyser mellom de tre måletidspunktene med variablene emosjonelle vanskeligheter og prososialitet. Det ble også utført to repeterte målinger, en for emosjonelle vanskeligheter og en for prososial atferd for å se om disse fenomenene forandret seg over tid. For å se om kjønn og alder påvirket grad av emosjonelle vanskeligheter/prososial atferd ved

hver av de tre måletidspunktene, ble det utført flere toveis variansanalyser. Emosjonelle vanskeligheter/prososial atferd ble lagt inn som avhengig variabel. Kjønn og alder ble lagt inn som faktorer. For å se om evt. hvilke aldersgrupper som hadde ulike gjennomsnitt, ble Tukey's HSD valgt for å foreta Post-hoc tester. Da post-hoc testen LSD er litt mindre streng enn Tukey's, ble denne også brukt.

For å se om emosjonelle vanskeligheter moderer relasjonen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3, ble det tatt to hierarkiske regresjonsanalyser. Dette ble gjort etter oppskriften til Baron & Kenny (1985). I den første analysen ble det derfor i trinn 1 lagt inn kjønn, alder, prososialitet T1 og emosjonelle vanskeligheter T1. I trinn 2 ble det lagt inn toveis - og treveis interaksjonsledd som var laget basert på sentrerte verdier av de uavhengige variablene i trinn 1. I den neste hierarkiske analysen ble de variablene som ikke hadde noen effekt, eller som ikke var toveis interaksjoner som inngikk i evt. signifikante treveis interaksjoner, fjernet. Tilslutt ble det tatt en toveis variansanalyse for å finne ut hvordan nivå av emosjonelle vanskeligheter ved T3 varierte for barn utifra ulike kombinasjoner i grad av emosjonelle vanskeligheter ved T1 og prososialitet ved T1. Gruppene lav og høy emosjonelle vanskeligheter og normal og høy prososial atferd ble benyttet. Det er den deskriptive tabellen som blir benyttet fra denne analyser. Det ble laget graf utifra disse tallene.

Alle analysene ble utført med SPSS 16.0.

Resultater

Omfanget av foreldrevurdert emosjonelle vanskeligheter over tre tidspunkt med ett års mellomrom.

Omfang av emosjonelle vanskeligheter ved T1

Som vist i Tabell 1, hadde litt over halvparten av barna ingen emosjonelle vanskeligheter ved T1. Litt under halvparten hadde atferd som stemte overens med minst ett av utsagnene i spørreskjemaet om emosjonelle vanskeligheter. Av barna hadde 5, 5% et mer uttalte nivå av emosjonelle vanskeligheter.

Tabell 1

Emosjonelle vanskeligheter ved T1

N	Gj.snitt	SD	Grad av vanskeligheter		
			Ingen	Tilstedeværelse uansett grad	Mer enn normalt
568	5.83	1.35	52.6%(288)	47.4%(280)	5.5%

Stabilitet i foreldrevurderte emosjonelle vanskeligheter

Tabell 2 viser at foreldrenes vurderinger av barnas emosjonelle vanskeligheter var middels til høyt korrelert mellom de tre måletidspunktene.

Tabell 2

Bivariate korrelasjoner av foreldrenes vurdering av barnas emosjonelle vanskeligheter mellom de tre måletidspunktene

	T2	T3
T1	.511**	.416**
T2		.578**

**Korrelasjonen er signifikant på 0.01 nivå(2-halet).

Variansanalyse med repeterte målinger viste at gjennomsnittlig nivå av emosjonelle vanskeligheter blant barna ikke forandret seg over de tre målingene. Det var ikke en signifikant effekt av tid, Wilks' Lambda = .998, $F(2,31) = 0.28$, $p = .755$, multivariate eta squared = .002. Som vist i Tabell 3, sank foreldrenes vurdering av barnas emosjonelle vanskeligheter noe over de tre målingene, men dette var ikke statistisk signifikant. Dette sier noe om at nivået var stabilt.

Tabell 3

Deskriptive resultat for emosjonelle vanskeligheter ved de tre målingene

Måletidspunkt	N	Gj. snitt	SD
T1	568	5.83	1.355
T2	452	5.81	1.246
T3	381	5.77	1.359

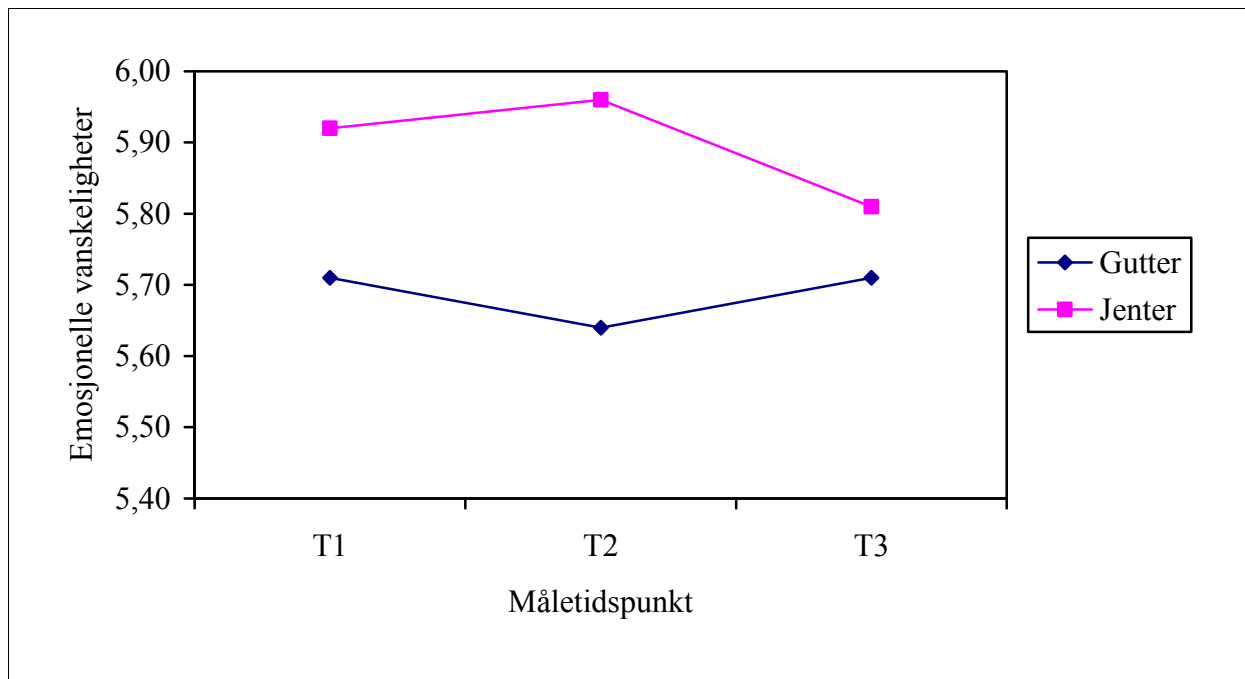
Påvirker kjønn og alder grad av emosjonelle vanskeligheter?

For å se nærmere på om kjønn og alder påvirket nivå av emosjonelle vanskeligheter ved de tre måletidspunktene, ble det tatt en toveis variansanalyse for hvert av de tre måletidspunktene. Ved T1 hadde jentene ($M = 5.92$, $SD = 1.43$) mer emosjonelle vanskeligheter enn guttene ($M = 5.71$, $SD = 1.23$, $F(1,533) = 4.14$, $p = 0.042$). Styrken på forskjellen var veldig liten (eta squared = .008). Det var en tendens til at de eldre barna hadde mer problemer enn de yngre, men dette var ikke var. Interaksjonen mellom alder og kjønn nådde ikke statistisk signifikans.

Ved T2 hadde jentene ($M = 5.96$, $SD = 1.42$) mer emosjonelle vanskeligheter enn guttene ($M = 5.64$, $SD = .970$), $F(1,435) = 7.38$, $p = .007$. Styrken på forskjellen mellom kjønnene var fortsatt veldig liten (eta squared = .017). Alder nådde ikke statistisk signifikans, men Post-Hoc testene med LSD viste likevel at 2-åringene ($M = 5.41$, $SD = .780$) hadde et signifikant lavere gjennomsnitt enn 3-åringene ($M = 5.98$, $SD = 1.32$) og 7-åringene ($M = 6.17$, $SD = 1.56$). Interaksjonen mellom alder og kjønn hadde ingen betydning. Ved T3 hadde verken kjønn, alder eller interaksjonen mellom disse, noe og si for grad av emosjonelle vanskeligheter.

Figur 1

Emosjonelle vanskeligheter over de tre målingene for gutter og jenter

Oppsummert kan vi si at nivå av emosjonelle vanskeligheter holdt seg stabilt over de tre målingene. Som vist i Figur 1, hadde jentene mer emosjonelle vanskeligheter enn guttene ved T1 og T2, men ikke ved T3. Det ser ut som om de eldre barna har noe mer emosjonelle vanskeligheter ved T1 og T2.

Omfanget av foreldrevurdert prososialitet over tre tidspunkt med ett års mellomrom

Ingen barn i utvalget hadde fullstendig fravær av prososial atferd. Persentilene over prososialitet viste at 50% av barna hadde skårer over 12, og 25% hadde skårer over 13(på en skala fra 5-15). Dette gir indikasjoner på at barna i dette utvalget har mye prososial atferd.

Stabilitet i foreldrevurdert prososialitet

Tabell 4 viser at prososialitet var middels til høyt korrelert ved de tre måletidspunktene.

Tabell 4

Bivariate korrelasjoner av foreldrenes vurdering av barnas prososiale atferd mellom de tre måletidspunktene

	T2	T3
T1	.44**	.36**
T2		.56**

**Korrelasjonen er signifikant på 0.01 nivå(to-halet)

Variansanalyse med repeterte målinger viste at prososial adferd forandret seg over de tre måletidspunktene (Wilks' Lambda=.898, $F(2,316)=17.9$, $p=.000$, multivariate eta squared=.10). Tabell 5 viser at gjennomsnittene på prososialitetsskalaene ble høyere med tiden. Dette vil si at barna ble mer prososiale over målingene.

Tabell 5

Deskriptive resultat av foreldrenes rapportering av prososial atferd ved de tre målingene

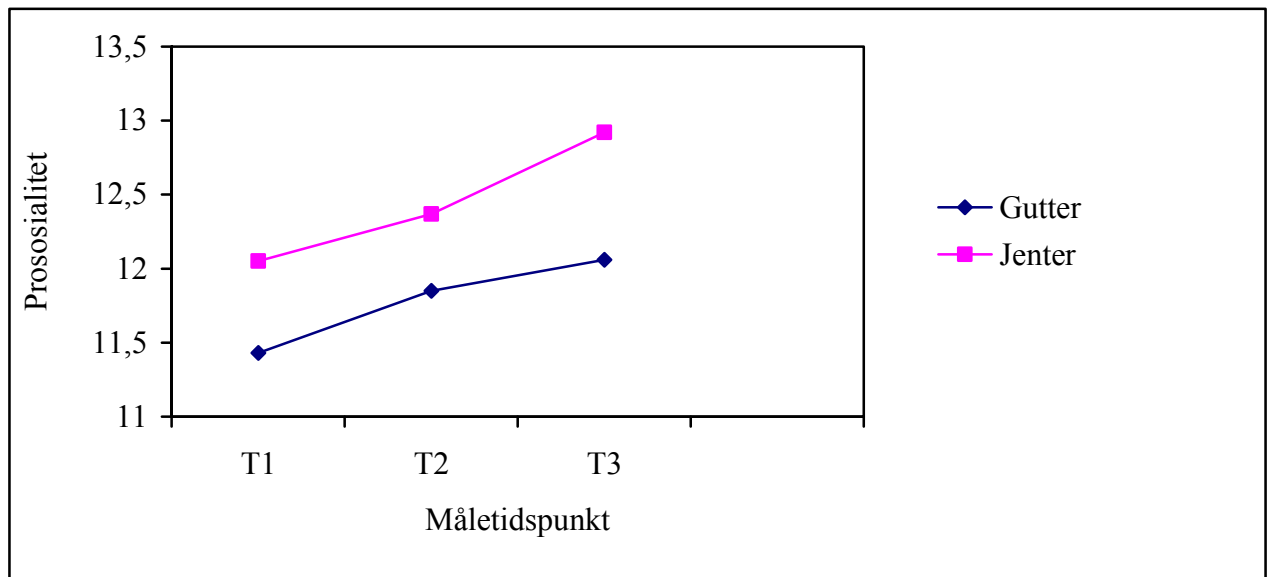
Måletidspunkt	N	Gj.snitt	SD
T1	568	11.76	2.08
T2	453	12.14	1.90
T3	382	12.47	1.89

Påvirker kjønn og alder nivå av prososialitet?

For å se nærmere om grad av prososialitet var avhengig av kjønn og alder, ble det tatt en toveis variansanalyse for hver av de tre måletidspunktene. Ved T1 var jentene ($M=12.05$, $SD=1.85$) mer prososiale enn guttene ($M=11.55$, $SD=1.978$, $F(1,534)=6.99$, $p=.008$). Alder hadde også en signifikant hovedeffekt, $F(4,534)=.566$, $p=.000$). Post-hoc-testene som brukte Tukey's HSD viste at 2-åringene ($M=10.48$, $SD=2.69$) var mindre prososiale enn 4-åringene ($M=11.87$, $SD=1.71$, $p=.000$), 5-åringene ($M=11.95$, $SD=1.88$, $p=.000$) og 6-åringene ($M=12.32$, $SD=1.76$, $p=.000$). Interaksjonen mellom alder og kjønn nådde ikke statistisk signifikans. Ved T2 var det fortsatt en kjønnsforskjell, men denne var ikke signifikant. Det var en signifikant hovedeffekt av alder, $F(6,436)=2.433$, $p=.025$. Post-hoc-testene viste at 2-åringene ($M=11.03$, $SD=2.096$) hadde et signifikant lavere gjennomsnitt enn 6-åringene ($M=12.34$, $SD=1.915$) og 7-åringene ($M=12.67$, $SD=1.51$). Det var heller ingen

effekt av interaksjonen mellom kjønn og alder, $F(5,436)=.916$, $p=.470$). Ved T3 var jentene ($M=12.92$, $SD=1.78$) mer prososiale enn guttene ($M=12.06$, $SD=1.78$, $F(1,336)=15.934$, $p=.000$). Alder, eller interaksjonen mellom alder og kjønn hadde ingen effekt ved T3.

Figur 2
Prososialitet over de tre målingene for gutter og jenter

Oppsummert om prososialitet kan vi si at de fleste barna i undersøkelsen har mye prososial atferd. Grad av prososialitet ble mer uttalt fra T1 til T2 til T3 for både gutter og jenter. Som vist i Figur 1, så var jenter mer prososiale enn gutter ved alle de tre målingene, men dette er bare signifikant ved T1 og T3. Når man ser på effekten av alder for prososialitet for de tre målingene, så er de eldre barna mer prososiale enn de yngre barna ved T1 og T2, men ikke ved T3.

I sum, dersom man tar begge subskalaene med i betraktning, ser det ut som om emosjonelle vanskeligheter holdt seg stabilt over tid, mens prososialitet ble mer uttalt med målingene. Det var jenter som hadde mest emosjonelle vanskeligheter, og var mest prososiale.

Er det noen relasjon mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3?

Analysene viste at det var en positiv korrelasjon mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ved T2 ($r=.10.6, p<.024$). De barna som var høy på emosjonelle problemer var også høy på prososialitet ved T2. Ellers var ingen sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ved noen av de andre tidspunktene. Det var heller ingen sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter mellom tidspunktene. Denne mangelen på sammenheng tyder på at både barn med og uten emosjonelle vanskeligheter var prososiale, utenom ved T2, hvor de barna som var høy på prososialitet, også hadde mer emosjonelle vanskeligheter. Dette var altså ved samme tidspunkt.

Modererer emosjonelle vanskeligheter ved T1 forholdet mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3, tatt kjønn og alder i betraktning?

For å se om relasjonen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle problemer ved T3 ble påvirket av nivå av prososialitet ved T1, kjønn eller alder, ble det foretatt en hierarkisk regresjonsanalyse. I trinn 1 ble variablene kjønn, alder, emosjonelle vanskeligheter og prososialitet lagt inn. I trinn 2 ble det lagt inn en rekke toveis og treveis interaksjonsledd av kombinasjonen av variablene fra trinn 1. Hele modellen forklarte 20.8% av variansen i emosjonelle vanskeligheter ved T3 ($R^2=.208$). Modell 2 med interaksjonseffektene gav ikke noen signifikant forklaring utover den første modellen ($R^2 \text{ change}=.029, p=.186$). Det viste seg at det var bare emosjonelle problemer ved T1 som hadde en unik hovedeffekt på emosjonelle problemer ved T3. Prososialitet ved T1 alene forklarte ingen varians i emosjonelle vanskeligheter ved T3. Prososialitet ved T1 fikk plutselig en sammenheng med emosjonelle vanskeligheter ved T3 når det ble sett i lys av kjønn og emosjonelle vanskeligheter ved T1. Interaksjonen prososialitetT1*emosjonelle vanskeligheterT1*kjønn hadde en signifikant effekt på emosjonelle problemer ved T3 ($b=-.157, p=.008$).

Det ble tatt en ny hierarkisk regresjonsanalyse der variabelen alder, samt de interaksjonsleddene som ikke inngikk i den signifikante interaksjonen ble fjernet. I trinn 1 ble derfor kjønn, prososialitet og emosjonelle vanskeligheter lagt inn. I trinn 2 ble prososialitet*emosjonelle vanskeligheter, prososialitet*kjønn, emosjonelle vanskeligheter*kjønn stående. I trinn 3 ble interaksjonen emosjonelle problemer*prososialitet*kjønn stående. Hele modellen forklarte nå 18.4% ($R^2=.184$) av

variansen i emosjonelle vanskeligheter ved T3. Den tredje modellen med interaksjonsleddet prososialitet*emosjonelle problemer*kjønn, forklarte ytterligere 1% (R^2 change=.010) av variansen og dette var et signifikant bidrag til variansen i emosjonelle vanskeligheter ved T3($b=-.107, p=.034$). Emosjonelle vanskeligheter ved T1 hadde et unikt bidrag emosjonelle problemer ved T3($b=.417, p=.000$).

Tabell 6

Resultater fra hierarkisk regresjonsanalyse med effekten av interaksjon på emosjonelle vanskeligheter ved T3

	B	SE B	β
Trinn 1			
Emosjonelle vanskeligheter T1	.418	.049	.417**
Prososialitet T1	-.009	.032	-.014
Kjønn	-.007	.133	-.033
Trinn 2			
Emosjonelle vanskeligheter T1*Prososialitet T1	.011	.023	.023
Prososialitet T1*Kjønn	.012	.067	.009
Emosjonelle vanskeligheterT1*Kjønn	.027	.101	.013
Trinn 3			
Emosjonelle vanskeligheterT1*PrososialitetT1*Kjønn	-.098	.046	-.108*

**= $p<.01$, *= $p<.05$

Disse resultatene kan tyde på at relasjonen mellom prososialitet ved T1 og emosjonelle vanskeligheter ved T3 ble moderert av nivå av emosjonelle vanskeligheter ved T1.

Prososialitet hadde et lite, men signifikant bidrag til variansen i emosjonelle vanskeligheter ved T3 ved ett visst nivå av emosjonelle vanskeligheter ved T1. Denne sammenhengen var annerledes for jenter enn for gutter. Tabell 7 viser at ved å dele opp barna i grupper, kom denne interaksjonseffekten tydeligere frem.

Tabell 7

Emosjonelle vanskeligheter T3 i gruppene lav/høy emosjonelle vanskeligheter T1 og normal/høy prososialitet T1 for gutter og jenter

Kjønn	Prososialitet T1	Emosjonelle vanskeligheter T1	Gj. snitt i emosjonelle vanskeligheter T3	<i>n</i>
Jenter	Normal	Lav	5.65	120
		Høy	6.67	27
	Høy	Lav	5.45	44
		Høy	7.50	8
Gutter	Normal	Lav	5.42	114
		Høy	6.83	24
	Høy	Lav	5.60	20
		Høy	6.33	3

Note. n=bare de barna som fortsatt var med ved T3.

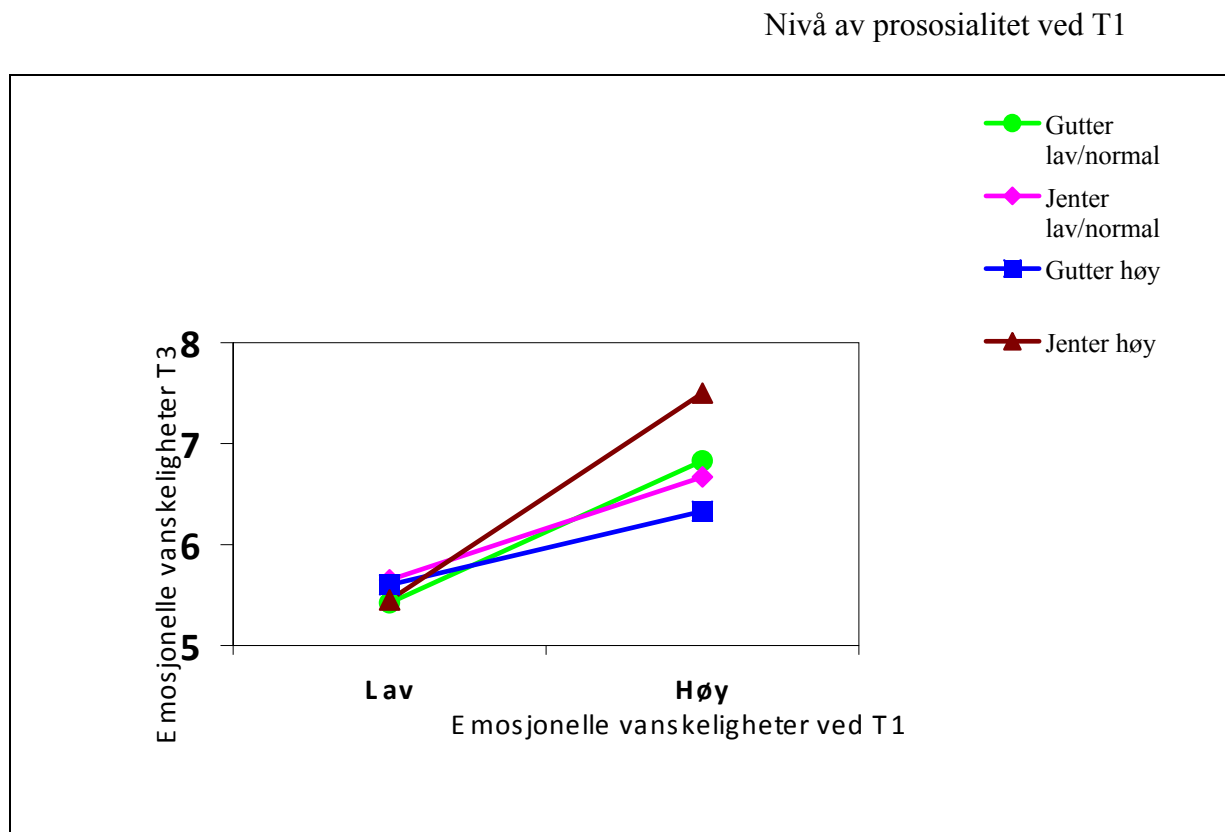
Hvis det først fokuseres på fordeling i grupper ved T1, viser det seg at de fleste guttene og jentene hadde lite emosjonelle vanskeligheter og normal prososial atferd (234 av 360). Av de 52 jentene som hadde høy prososial atferd ved T1, var det 8 som i tillegg kom i gruppen høy på emosjonelle vanskeligheter. For guttene var det 23 av 161 som var i gruppen høy prososial atferd ved T1. Av disse igjen var det bare 3 som i tillegg hadde emosjonelle vanskeligheter ved T1. Denne tabellen viser at det var flere jenter enn gutter som både var høyt prososiale og som hadde emosjonelle vanskeligheter. I tillegg hadde jentene som både hadde høy prososial atferd og emosjonelle vanskeligheter et høyere gjennomsnitt av emosjonelle vanskeligheter ved T3 ($M=7.50$) enn hva de jentene som hadde emosjonelle

vanskeligheter ved T1, men som hadde normal prososial atferd ved T1 ($M=5.45$). De jentene som både var plaget, og som hadde høy prososial atferd, hadde også mer emosjonelle vanskeligheter ved T3 enn guttene som også var høy på begge disse faktorene ($M=6.33$). Fordi dette gjaldt bare 3 gutter, var utvalget for lite til å kunne si om dette gjennomsnittet er reliabelt. Det kan se ut som om prososialitet verken hadde en positiv eller negativ effekt for nivå av emosjonelle vanskeligheter ved T3 hvis barnet ikke hadde emosjonelle vanskeligheter ved T1. Dette gjaldt for de fleste barna. Prososialitet hadde altså en betydning for jenter som hadde emosjonelle vanskeligheter fra før.

Grafen i Figur2 viser tydelig at prososialitet spiller en annen rolle for jenter enn for gutter i forhold til emosjonelle vanskeligheter to år senere. For alle barna med lite emosjonelle vanskeligheter, spilte prososialitet ingen rolle for emosjonelle vanskeligheter ved T3. Men for de barna som var høy på emosjonelle vanskeligheter ved T1 spilte prososialitet størst rolle for jenter. Dette vises ved at forskjellen mellom den røde og rosa linjen er større enn mellom den blå og grønne linjen. Nivå av prososialitet ved T1 hadde altså mer å si for senere plager for jentene med emosjonelle vanskeligheter enn for guttene med disse plagene.

Figur2

Emosjonelle vanskeligheter ved T3 sett i lys av gruppering på emosjonelle vanskeligheter ved T1 og prososialitet T1

Diskusjon

Oppsummering av funn

Formålet med denne undersøkelsen var å kartlegge omfang, stabilitet og kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd over tid. Videre var jeg interessert i å se om noen prososiale barn stod i fare for å utvikle emosjonelle vanskeligheter over tid.

Resultatene viste at få barn hadde emosjonelle vanskeligheter, noe som holdt seg stabilt over tid. Jentene var mer plaget enn guttene. Videre hadde de fleste barna mye prososial atferd, noe som steg ytterligere over målingene, og jentene var mer prososiale enn guttene. For gruppen som helhet var det ved den andre målingen en positiv sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter. Det ble identifisert en spesiell gruppe som hadde mer emosjonelle vanskeligheter enn de andre barna ved den tredje målingen. Dette gjaldt jenter som hadde emosjonelle vanskeligheter og som i tillegg var svært prososiale ved den første målingen.

Hvordan kan resultatene forstås?

Lite emosjonelle vanskeligheter som holdt seg stabilt ved de tre målingene

Hypotesen om at det skulle være lite emosjonelle vanskeligheter i dette utvalget, ble bekreftet. Halvparten av barna hadde ingen emosjonelle vanskeligheter. For de aller fleste av de som hadde vanskeligheter, hadde barna bare ett tegn til plager. Noen få barn (5%) hadde betydelige vanskeligheter. Dette er på nivå med andre studier som har målt betydelige emosjonelle vanskeligheter i normalutvalg (Lavigne et al, 1996).

Stabiliteten som ble funnet i emosjonelle vanskeligheter over tid, bekrefter hypotesen som forventet dette. Dette funnet er i tråd med studier som har vist stabilitet i emosjonelle vanskeligheter blant førskolebarn over tid (Bayer, Sanson, Hemphill, 2006a; Briggs-Gowan & Carter, 2008). Den høye stabiliteten sier oss noe om at de barna som ved første måling hadde lite emosjonelle vanskeligheter, fortsatte å ha lite plager. Dette gjaldt de fleste barna. Viktigere er det at de barna som hadde emosjonelle vanskeligheter ved første måling, fortsatte å ha disse plagene i minst to år.

Jenter hadde mer emosjonelle vanskeligheter enn gutter

Hypotesen om at jenter skulle være mer plaget enn gutter, ble delvis bekreftet. Jentene var mer plaget enn guttene ved de to første målingene, men ikke ved den tredje. Man vet helt

sikkert at jenter senere i barndom og tenårene er mer plaget enn gutter i emosjonelle vanskeligheter (Rudolph & Lambert, 2007), men det foreligger usikkerhet på feltet om hvor tidlig denne forskjellen oppstår. At det her virker som om jenter har mer emosjonelle vanskeligheter enn gutter, bekrefter at det man har sett blant eldre barn, starter svært tidlig.

Mangelen på kjønnsforskjell ved den tredje målingen er noe uventet, siden tidligere forskning antar at forskjeller øker, mer enn minker med årene. Men det kan være at samme nivå av vanskeligheter kan forklares av andre faktorer enn alder. For det første var det betydelig færre foreldre som rapporterte om barnas emosjonelle vanskeligheter ved den tredje målingen enn den første. Det kan være at det forelå en sosial seleksjon i dette, hvor de foreldrene som hadde barn med emosjonelle vanskeligheter enten hadde forlatt studien, eller deltok, men lot være å svare på disse spørsmålene av ulike grunner. Mange av barna hadde ved den siste målingen begynt på skolen. Skolestart er en sårbar overgangsperiode for mange barn. Kanskje denne overgangen hviker ut kjønnsforskjellene som foreligger? Jenter har kommet lengre enn gutter på språklige og kognitive områder, noe som kan gi de et forsprang i klasseromssituasjonen. Kanskje guttene synes denne overgangen er vanskeligere, og at dette forklarer at forskjellen er noe mindre ved dette måletidspunktet enn tidligere? Til slutt er det mulig at kjønnsforskjeller i emosjonelle vanskeligheter vi kjenner fra eldre barn og tenåringer, ikke kan anvendes på så små barn, men at det foreligger andre mønstre i fordelingen av symptomer for denne aldersgruppen. Det er mulig at det foreligger tidlige kjønnsforskjeller som forsvinner, for så å komme tilbake igjen senere.

Økning i prososialitet over de tre målingene

Hypotesen om at barna i dette utvalget skulle ha høyt nivå av prososialitet ble bekreftet. Dette er ikke så rart siden dette var en lav-risikogruppe. Barna i barnehagene som ble undersøkt utviste altså stor grad av deling, hjelping, og trøsting mot andre, både mot voksne og barn. Økningen i prososial atferd over de tre målingene, kan sees i lys av at alder hadde en signifikant effekt på prososialitet. Stigningen kan altså forklares av at barna var hele tiden ett år eldre enn ved forrige måling. Funnet er i strid med andre forskere som har funnet at prososial atferd synker i denne perioden ved at barna blir mer selektive på hvem de handler prososialt mot (Hay, 1999; Persson, 2005). Økningen er derimot i tråd med andre studier som har pekt på den samme tendensen gjennom førskolealder (Porath, 2003, Zahn-Waxler, et al., 1992). Forskerne bak disse meningene har forklart dette funnet med at barnets raske modning på biologiske, kognitive og emosjonelle områder forklarer denne økningen. Med tillegnelse av språk, bedre evne til perspektivtaking, og bedre emosjonsregulering, gir dette barna i økende

grad ett større handlingsreportoir, og den prososiale atferden komme mer til syne for omgivelsene. Når barna blir eldre, lærer foreldrene barna bedre og kjenne, og det kan være at foreldres forventninger til barna har økt. Det kan være at denne økningen også handler om at foreldrene i økende grad ønsker å se barna sine som prososiale, for også å gi seg selv bekreftelse som gode og vellykkede foreldre.

Jenter var mer prososiale enn gutter ved alle de tre måletidspunktene

Hypotesen om at jenter er mer prososiale enn gutter, ble bekreftet. Både jenter og gutters nivå av prososialitet steg i takt med målingene, men jentene hadde et høyere nivå enn guttene ved alle tidspunkt. Dette er i tråd med annen forskning (Blair et al., 2004; Porath, 2001; Porath, 2003). Sett i lys av at alder ikke hadde noe signifikant bidrag på nivå av prososialitet, og at gjennomsnittsalderen for barna ved den første målingen var 4 år, kan dette si oss noe om at kjønnsforskjellene i denne gruppen gjaldt også for de minste barna. Det er mulig at dette også handler noe om hvordan foreldrene *ser* jenter og gutters atferd forskjellig. Kanskje jenter og gutter uttrykker sin prososialitet ulikt. Et annet argument for kjønnsforskjellen er derfor at SDQ-målene fanger bedre opp jenters enn gutters prososialitet.

Sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ved andre gangs måling for hele gruppen

Hypotesen om at det skulle være fravær av sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter ble avkreftet, da det var en liten, men positiv sammenheng mellom å være prososial og ha emosjonelle vanskeligheter for hele gruppen ved andre måling. Dette var et uventet funn, og strider i mot tidligere funn som har funnet at for normale barn generelt, er prososialitet en beskyttelsesfaktor mot emosjonelle vanskeligheter (Blair et al., 2004; Bohlin et al., 2000). Det skal påpekes at det var fravær av sammenheng mellom disse fenomenene ved den andre og tredje målingen. Det var heller ikke noen sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter mellom de ulike tidspunktene for hele gruppen.

Den sammenhengen som ble funnet, var ved samme tidspunkt, så det kan ikke trekkes noen kausale slutninger ut i fra dette. Funnet om at det var sammenheng ved ett tidspunkt, men ikke ved de andre, sier oss likevel noe om at forholdet mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter er komplekst.

Jenter med emosjonelle vanskeligheter og høy prososial atferd ved første måling hadde mer emosjonelle vanskeligheter to år senere enn de andre barna.

Analysene viste at emosjonelle vanskeligheter ved første måling hadde en modererende effekt på relasjonen mellom prososialitet og senere emosjonelle vanskeligheter

for jenter, men ikke for gutter. Dette var i tråd med hypotesen. Dette betyr at for både gutter og jenter som ikke var triste eller engstelige ved første måling, hadde grad av snillhet ingenting å si for om de ble mer eller mindre triste eller engstelige to år senere. Disse barna fortsatte å ha lave nivå av engstelse og tristhet uansett hvor snille de var. Det ble derimot funnet noe annet for de barna som allerede var triste og engstelige ved første måling. Blant disse barna hadde grad av snillhet noe å si for om de fortsatte å ha emosjonelle vanskeligheter to år senere. Jenter som var triste og engstelige ved første måling og som i tillegg var veldig snille, var de barna som var aller mest trist og engstelig to år senere. Disse jentene hadde mer plager enn de jentene som også var triste og engstelige to år tidligere, men som var helt normalt snill. Denne forskjellen ble ikke funnet for gutter.

Veldig få gutter hadde både emosjonelle vanskeligheter og prososial atferd ved første måling. Få av disse igjen var fortsatt med i undersøkelsen ved siste måling. Derfor er det vanskelig å si noe sikkert om deres emosjonelle vanskeligheter over tid. At det var så få gutter som hadde emosjonelle vanskeligheter, og som i tillegg var prososiale ved første måling, er informativt i seg selv. Gutter var generelt både mindre prososiale og hadde mindre emosjonelle vanskeligheter enn jenter ved alle målingene. At det var få gutter som i tillegg var høy på begge disse fenomenene, er derfor forventet. I tillegg var det færre gutter enn jenter ved både første og siste måling. Hvorfor har engstelige og veldig snille jenter mer plager senere enn jenter som er engstelige, men ikke så snille i like stor grad?

God selvtillit, men dårlig selvfølelse

Hvordan kan det forstås at de prososiale og plagete jentene var de med mest emosjonelle vanskeligheter to år senere? Det ble allerede i innledningen foreslått mulige årsaker uti fra studier som fant liknende funn (Gjerde & Block, 1991; Hay, 1999; Perren et al., 2007; Rasco, 2007). For barna som var både prososiale og hadde emosjonelle vanskeligheter, ble det foreslått av dette kunne skyldes bekymring for familiemedlemmers velvære (Hay & Pawlby, 2003), empatisk overaktivering i møte med andres problemer, og en overdreven opptatthet av andres behov slik at de glemte sine egne (Perren et al., 2007). Videre ble det foreslått av barn som hadde gode evner til perspektivtaking, var mer sensitiv for kritikk enn andre barn (Cutting & Dunn, 2002).

Det ble også foreslått å se sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter innenfor rammene av Sterns (2003) fenomen om splittelsen mellom erfaring som opplevd og erfaring som uttrykt. Foreldrenes selektive inntoning og barnas etter hvert økende mulighet til å handle i tråd med omgivelsenes forventninger, kan føre til utvikling av

sosiale selv, som går på bekostning av å uttrykke hele registeret av opplevelse. Barn utvikler seg sammen foreldrene, og ikke alene. Hvis store deler av barnas opplevelser forblir uformulert, oppstår det usikkerhet rundt gyldigheten og verdien rundt disse opplevelsene. Ved mangel på erfaringer på tilbakemelding på følelser fra omgivelsene, mister barna også muligheten til å bli kjent med seg selv.

Dette kan gjelde barn som er flinke og veloppdratte. De kan ha god *selvtillit* fordi de er flinke og dyktige når det gjelder sosiale ferdigheter, skoleprestasjoner, sportsaktiviteter osv. De mottar ros fra omgivelsene for det de presterer, og for deres oppmerksomhet mot andre. Men hvis de likevel går rundt med opplevelser og følelser som de oppfatter ikke kan deles med omgivelsene, kan dette føre til skam og usikkerhet. Skam er knyttet til verdiløshet og dårlig *selv-følelse* som er en sterkere indikator for emosjonelle vanskeligheter enn ferdighetspesifikk *selv-tillit*. Det er altså en vesentlig forskjell mellom selvfølelse og selvtillit. Denne forskjellen kan være med å forklare hvorfor barn kan være prososiale og flinke, men likevel ha emosjonelle vanskeligheter.

Det er tidligere i oppgaven pekt på at jenter kan være utsatt for andre forventninger og krav fra foreldrene enn gutter (Zahn-Waxler et al., 2000). Foreldres selektive inntoning kan derfor se annerledes ut for jenter enn for gutter. Det er for eksempel vist til at foreldre reagerer annerledes på jenter og gutters aggresjon (Zahn-Waxler et al., 2000). Kan det derfor være at prososiale jenters aggresjon i større grad blir en del av deres fornektede selv, mens gutters aggresjon blir en del av deres sosiale selv, og at dette gir ulike implikasjoner for gutters og jenters selvfølelse? En sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter for jenter som fra før av var engstelige, kan sees som en effekt av splittelse mellom sosialt og fornektet selv da de i økende grad lever opp til forventninger fra omgivelsene på bekostning av følelser som ikke får utløp. Slik blir det viktig for disse jentene å hele tiden orientere seg utifra hvor de andre i omgivelsene hele tiden er, for å vite hvordan de skal oppføre seg. Vi kan se for oss disse små jentene som opplever at de må anerkjenne omgivelsene for selv å bli anerkjent. Det er altså snakk om å bli sett på visse premisser. Deres evne til å tenke og fortolke omgivelsene ligger langt foran evnen til å uttrykke egne følelser (Björg Røed Hansen, personlig kommunikasjon, 10.04.09). Jentene kan altså være eksperter og overmodne på å tolke hva andre forventer av de, men være umodne når det gjelder å kjenne til og formidle egne indre opplevelser til andre.

Sterns forståelse av splittelsen mellom opplevelse som opplevd og opplevelse som uttrykt er bare én ramme å sette sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle problemer inn i. Denne rammen gir muligheter, men også begrensninger for hva vi kan forstå.

Den er blant annet kritisert for å tillegge språket en for stor betydning i denne prosessen (Karterud & Monsen, 2002). Dessuten inngår disse fenomenene i en teori som først og fremst var ment til å anvendes på normal utvikling heller enn patologisk (Stern, 2003).

Parentifiserte barn

At barn kan være både prososiale og ha emosjonelle vanskeligheter kan også sees fra helt andre synsvinkler. Barn som tidlig i livet av ulike årsaker føler på et spesielt ansvar ovenfor mennesker i deres nærmeste omgangskrets kan utvikle mye prososial atferd. Samtidig kan det at de har utviklet disse evnene, gått på bekostning av at de ikke har fått vært barn på samme måte som andre. Vi ser disse tilfellene av "parentifisering", særlig i barn av alkoholikere. Disse blir tidlig vant til å ta på seg oppgaver foreldrene ikke mestrer. Dette kan være storesøsken som tar på seg oppdragelse av småsøsken eller som tar over andre oppgaver i hjemmet i tillegg til å passe på at foreldrenes rusbruk holdes skjult. Barnevernet ser at parentifiserte barn ofte har behov for kontroll over hvilke behov folk i omgivelsene har. I interaksjon med foreldre med store behov, kan barna utvikle omsorgsevner som blir et mønster i deres omgang med andre. Barn som ser at foreldre har det vanskelig, kan også tolke det som om at de er årsak i disse problemene. Denne skyldfølelsen kan drive de til å handle prososialt. Prososialiteten har da som funksjon å regulere negative følelser. Det er påvist at parentifiserte barn står i stor fare for å utvikle emosjonelle vanskeligheter.

Tilpasning istedenfor tilknytning

At prososiale evner utvikles i rammen av dysfunksjonelle samspill med foreldre strider i mot forskning som sier at godt samspill til foreldre er en forutsetning for utvikling av prososialitet (Parilla, 2004). Et tilknytningsperspektiv kan hjelpe oss å forklare dette, hvor man ser at mangel på trygg tilknytning kan drive barna til å handle prososialt. Barn som opplever at foreldrene ikke kommer deres behov i møte, kan bli eksperter på å kartlegge hvilke behov foreldrene har for å kunne tilpasse seg foreldrenes fokus. Interaksjonen mellom foreldre og barn er preget av at det er foreldrenes, og ikke barnas følelser som står i fokus. I dette ligger det en uheldig rollereversering og er i tråd med parentifiseringsbegrepet. Denne tilpasningsevnen kan barna ta med seg ut i andre sammenhenger i møte med andre barn og voksne. Dette kan være den måten barna har lært seg å oppnå kontakt på, men som ikke lenger er hensiktsmessig. Barna er snille og tilpasningsdyktige, men usikre i samhandling med andre.

Viktimiserte barn

En annen hypotese om sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter kan være at jentene blir ertet, plaget, evt. utsatt for mer alvorlige overgrep. Det er mulig at de blir utestengt eller mobbet av andre barn, og at det å være snill, blir en måte å prøve å oppnå kontakt og aksept på. At de ikke stiller noen krav til omgivelsene, men gjør hva som helst for å få leke med de andre, kan bidra til risiko for gjentatt utnyttelse og manipulasjon fra andre barn og i verste fall, - av voksne. Dette kan være i tråd med funn som viser at overvennlige barn bli utnyttet av venner (Bohlin et al., 2000).

Selvhjulpenhet, - en ond sirkel

For at de voksne skal kunne hjelpe jentene med emosjonelle vanskeligheter, er de prisgitt at de oppdager at disse barna har behov for hjelp. Det er vist at barn føler mindre sympati for prososiale, enn for andre barn (Findlay et al., 2006). Dette kan si noe om oppfattelsen av at prososiale barn har mindre behov enn andre barn. Nettopp det at disse jentene deler, hjelper og trøster andre barn i stor grad, kan gi et inntrykk til omgivelsene om at de i stor grad er selvhjulpne. I tillegg er det mer sannsynlig at prososiale barn ikke deler sine plager med omgivelsene for å ikke belaste omgivelsene, enn barna med emosjonelle vanskeligheter og mindre prososial atferd. Dette vil påvirke foreldrenes rapportering av disse symptomene. Slik kan deres prososialitet gjøre det vanskeligere for omgivelsene å oppdage de emosjonelle vanskelighetene. Hvis vi ser deres prososiale atferd i lys av de foregående forslagene om hvordan denne atferden kan oppstå i dysfunksjonelle relasjoner, vet vi at deres uttrykte selvhjulpenhet ikke stemmer med deres behov. Man får her inntrykk av barn, og spesielt jenter som er svært relasjonelt anlagt fordi de er sensitive på andres behov. Men det er mulig at disse jentene likevel opplever en ensomhet i disse tilsynelatende gode relasjonene fordi de ikke er der med sine egne opplevelser, men er der på bakgrunn av den andres behov og forventning.

Begavede barn

En helt annen forståelse av sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter kan være at de prososiale evnene er bare en av mange evner barnet er svært begavet på. I det siste har det blitt anerkjent at svært begavede og intelligente barn, kan stå i spesiell fare for å utvikle emosjonelle vanskeligheter fordi de på mange måter faller utenfor fellesskapet. Slik kan høy prososial atferd være en del av et større spekter av andre svært kompetente områder ved barnet. Et kjennetegn ved høyt begavede barn er at de er nettopp empatiske. Vi vet at prososial atferd er assosiert med andre sosiokognitive evner og gode

skoleprestasjoner (Caprara et al., 2000).

Det er nå foreslått ulike måter å forstå hvorfor jentene som hadde emosjonelle vanskeligheter og var prososiale hadde mest emosjonelle vanskeligheter to år senere. Funnet i seg selv og de ulike forslagene til hva som kan ligge bak en slik sammenheng, er med på nyanserer synet på prososialitet som et sunnhetstegn.

Kan vi stole på foreldres vurderinger av barnas prososiale atferd og emosjonelle vanskeligheter?

Et problem med spørreskjema, er at dataene reflekterer kun hvordan informanten velger å fremstille barnet, og ikke hvordan barnet i virkeligheten er. At det i denne undersøkelsen ble brukt kun foreldre som informant, gir oss grunn til å spørre om det vi har målt er sterkt preget av karakteristika ved foreldrene. Foreldre og lærere opplever barna i ulike situasjoner som vil prege hvordan de ser på barnets atferd. Familiesituasjonen og klasseromssituasjonen gir også ulike forutsetninger for å si noe om barnet. Lærere har mulighet for å sammenlikne barnet med mange andre barn, mens foreldre sammenlikner mer med søsken. Foreldre har sett barnet siden det ble født, og kan sammenlikne barnets atferd over tid. Foreldrene har opplevd barnets kolikk og andre plager på nærmere hold, og kjenner barnets følelsesregister i større grad. Når det gjelder valg av informant til å rapporterte om emosjonelle vanskeligheter, så har studier vist at foreldre er de som mest nøyaktig gjengir disse plagene, selv om rapportering fra flere informanter gir et mer fullstendig bilde (Goodman et al., 2000). Studier med norske foreldres rapporteringer av deres åtte til ti år gamle barn har likevel vist en tendens til underrapportering av barnas emosjonelle vanskeligheter. Det viste seg at disse foreldrene visste godt hva det ville si at barna var triste og engstelige, men at de så på det som normale reaksjoner. Denne tendensen viste seg også ved at norske foreldre i liten grad benytter hjelpeapparatet for barnas emosjonelle vanskeligheter (Heyervang, Goodman & Goodman, 2008). At det er vist en underrapportering i norske foreldres rapportering av eldre barns emosjonelle vanskeligheter, gjør at man kan mistenke en underrapportering i dette utvalget også.

Når det gjelder rapportering av barns prososiale atferd, har det vist seg at lærere ser barns prososialitet i lys av deres skoleprestasjoner og lydighet, mens foreldres rapportering av prososialitet er mer preget av deres eget stressnivå (Veenstra, Lindenberg, Oldenhinkel, De Winter, Verhulst & Ormel, 2008). Man kan også spørre seg om foreldre ønsker å se barna sine i et godt lys, og dermed rapporterer de som mer prososiale enn de egentlig er. Noe annet som kan prege foreldrenes rapportering av barnas prososialitet kan være at det som rapportering av

kvaliteten på relasjonen til barna. At de fleste foreldre ønsker å se forholdet til sine barn som bra, er det ikke noen tvil om.

Selv om det foreligger argumenter for at foreldre ikke rapporterer barnas atferd på en perfekt måte, ble de likevel vurdert som å være de beste informantene. De samme analysene som er presentert i denne oppgaven, ble tatt med lærer som informant. Det viste seg at de rapporterte det samme som foreldrene, det ble derfor vurdert som mest praktisk å bruke én informant.

Begrensninger ved denne undersøkelsen

I presentasjon av deltakerne i metodeseksjonen, ble det vist til at det kan foreligge en sosial seleksjon i utvalget. Det var to mulige grunner til at barn som bodde i det aktuelle området ikke deltok i studien: Enten fordi foreldrene ikke hadde barna sine i barnehagen, og dermed ikke ble spurt om å være med. Eller de fikk mulighet til å være med, men ville ikke delta. Den første årsaken gjelder bare de aller minste barna. Så og si alle de eldste barna gikk i barnehagen. Vi vet ikke om de barna som ikke deltok hadde andre nivå av prososialitet og emosjonelle vanskeligheter enn de som deltok. Siden forskning viser at familier med flere risikofaktorer holder barna sine hjemme (Côté et al., 2004), er det grunn til å lure på om de 2 og 3-åringene med mer emosjonelle vanskeligheter ikke gikk i barnehagen, men var hjemme med foreldrene sine. En begrensning med studien gjelder derfor i hvor stor grad resultatene kan anvendes på barn som ikke går i barnehagen. At det deltok veldig få barn med annen etnisk opprinnelse enn norsk, er også grunn til å lure på om resultatene kan anvendes på barn i barnehager i andre deler av landet som har et flerkulturelt preg. Om resultatene kan anvendes på barn i andre land, er det desto større usikkerhet rundt.

At det kun ble tatt med emosjonelle vanskeligheter som mål på barnets problemer, kan på noen måter være noe kunstig, sett i lys av at emosjonelle vanskeligheter ofte opptrer sammen eksternaliserende symptomer i barndom (Angold & Egger, 2006). Det er derfor vanskelig å vite om de barna som har emosjonelle vanskeligheter i utvalget har andre primære symptomer, eller om de er ”rene” tilfeller av barn med emosjonelle vanskeligheter. Dette er viktig fordi det får konsekvenser for hvilke barn man anvender resultatene på.

En del foreldre som deltok ved første måling, falt fra studien ved andre og tredje måling, noe som er forventet i longitudinelle undersøkelser. Dette gjorde at det var færre barn som kunne brukes i analysene. Med mindre barn, og færre gutter enn jenter, ble det for få gutter med emosjonelle vanskeligheter til å si noe sikkert om deres nivå av problemer to år

senere. Selv om dette er en studie med et forholdsvis stort utvalg, gjaldt den aktuelle interaksjonseffekten (emosjonelle vanskeligheter*prososialitet*kjønn) for veldig få barn.

At det ikke ble kontrollert for variabler ved foreldrene kan være en begrensning i denne undersøkelsen. I tolkningen av resultatene ble det foreslått at egenskaper ved foreldrene og samspillet med barnet kunne være med å forklare en eventuell sammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter. Dette ville kunne være med å si mer om årsakssammenheng mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter

Styrker ved denne undersøkelsen

Denne undersøkelsen benyttet data fra den større studien ”The Matter of the first friendship”. Gjennomføringen av prosjektet gir grunn til å kunne stole på resultatene med forbehold om begrensningene. Informasjon hentet inn med det internasjonale anerkjente spørreskjemaet SDQ ble benyttet i denne undersøkelsen. SDQ vist seg å være sensitiv til prososial atferd, samt subkliniske og kliniske nivå av emosjonelle vanskeligheter (Goodman et al., 2000). At det i denne undersøkelsen ble benyttet et longitudinelt design gav en unik mulighet til å følge de emosjonelle vanskeligheter over tid, og hvordan prososialitet virket inn på dette. Det oppstod muligheter underveis for å samarbeide med internasjonale forskere som er tilknyttet studien. Disse forskerne har stor kjennskap innen det aktuelle området, og bidro til metodiske, samt teoretiske refleksjoner.

Videre forskning

Flere informanter

Videre forskning bør innlemme barnehageansatt og lærer som informant i tillegg til foreldre. Datamaterialet som er brukt gir mulighet for dette. Selv om det ble kontrollert for lærers vurdering i forkant av denne undersøkelsen, kan en inkludering av lærer bidra til å nyansere alvorlighetsgrad av vanskeligheter. Har barnet emosjonelle vanskeligheter bare i følge lærer, men ikke i følge foreldrene, kan dette gi indikasjoner på en mulig ”blind spot” hos foreldrene eller det kan fortelle oss at barnet klarer seg bedre hjemme enn på skolen. Emosjonelle vanskeligheter rapportert av begge informanter gir oss indikasjoner på at barnet har symptomer på tvers av situasjoner. Bruk av flere informanter setter derfor barnets atferd og symptomer inn i en kontekst.

Barnet som informant

Å høre hvordan barnet oppfatter seg selv i forhold til andre barn, kan gi oss nyttig informasjon om barnets verden. Det er vist at barn som blir misbrukt ble oppfattet som mindre

prososiale av voksne, men opplevde seg selv som mer prososiale enn andre barn (Hay & Pawlby, 2003). Selv om det er vist at det er de voksnes vurdering som gir det mest reliable svaret i disse situasjonene, så gir barnets utsagn oss mye nyttig informasjon om hvordan barnet opplever det fra innsiden. "The Matter of the first friendship" gir mulighet til å bruke barnets vurdering av seg selv som prososial. Å bruke barnet selv som informant kan by på utfordringer med hensyn til de emosjonelle vanskelighetene, særlig på de yngste barna. Deres evne til å formidle indre tilstander er svært begrenset. Det holdes likevel på å utarbeide intervjumetoder ved hjelp av dukker som kan brukes barn som informanter om sine emosjonelle vanskeligheter. En utvikling i disse metodene vil kunne gi mulighet for å kunne inkludere barnet som informant.

Se på flere faktorer ved barna og foreldrene.

Å kunne se på flere faktorer hos barnet vil være nyttig for å se mer på hva som er assosiert med emosjonelle vanskeligheter og prososialitet for barna. Vennestatus, mål på perspektivtaking og emosjonsattribuering vil kunne si oss noe om hvordan barnet leser omgivelsene, og gi oss et mer utfyllende bildet på barnets sosiale kompetanse utover prososialitet, som bare er handlingsaspektet. Videre kunne mål på emosjonsregulering og temperament sagt oss noe om hvilke kombinasjoner av faktorer som er heldige/uheldige for disse barna. Videre kunne det være interessant å ta med mål på barnas antisosiale og eksternaliserende atferd, for å ha sammenlikningsgrupper. Det er høy komorbiditet mellom emosjonelle vanskeligheter og eksternaliserende atferd i så ung alder, noe som argumenterer for å ta med disse problemene for å vite noe mer om hvilket bidrag prososialitet kan spille for de ulike symptomene. Det ville være nyttig å vite om barnet hadde søsken, og om disse var i barnehagen. Har for eksempel rekkefølge i søskenflokket noe å si for hvor mye man oppfatter yngre barns behov for hjelp og trøst?

I tillegg til flere faktorer ved barnet ville det vært nyttig og hatt med variabler som fortalte oss noe om familiefungering og foreldrenes psykiske helse. Slik kunne man sett om prososiale barn i familier med få vs. mange risikofaktorer, slo bedre eller dårligere ut på symptomer over tid. Grad av krangling i hjemmet kunne gi god informasjon om hvordan det virket forskjellig på ulike typer barn. Er prososiale barn som opplever mye krangling, og kanskje vold mellom foreldrene mer utsatt for emosjonelle vanskeligheter enn barn som ikke er så prososiale? Har plass i søskenflokket noen relevans i dette bildet? Blir storesøsken i dysfunksjonelle familier mer parentifisert enn yngre søsken? Dette peker på at kombinasjoner

av ulike faktorer i barnet og familien gir oss et mer utfyllende bildet av sammenhengen mellom prososialitet og emosjonelle vanskeligheter.

Større utvalg over lengre tid

Selv om det var forholdsvis mange barn med i denne undersøkelsen, skulle det ideelt sett vært flere. At det var for få barn som deltok på undersøkelsen, kom til uttrykk ved at den aktuelle interaksjonseffekten gjaldt for få barn. Med et enda større utvalg kunne man sett i hvilken grad denne effekten gjaldt for gutter. Å inkludert hele årskull ville også tatt vekk usikkerheten rundt sosial seleksjon i utvalget. Dette ville økt generaliserbarheten.

Prosjektet "The matter of the first friendship" har fire datasamlinger til sammen. Det er mulig å bruke data fra den siste innsamlingen som ennå ikke er gjort, for kunne se langtidsvirkninger mellom prososial atferd og emosjonelle vanskeligheter ennå bedre. I denne undersøkelsen ble emosjonelle vanskeligheter målt både som en kontinuerlig og kategorisk variabel. Slik ble alle barn, både de med få og de med mange symptomer fanget opp. I forlengelsen av dette kan en studie som går over enda flere år, se på hvordan de tendensene som ble funnet i denne undersøkelsen, utviklet seg. Et større utvalg over lengre tid, kunne gitt feltet bedre kunnskap om prososial atferds rolle i utvikling av emosjonelle vanskeligheter.

Implikasjoner

Det er tidligere forsket lite på førskolebarns emosjonelle vanskeligheter i så unge, normale førskolebarn i Norge over tid. At det i denne studien ble funnet små barn som hadde tidlige emosjonelle vanskeligheter som fortsatte i to år, sier noe om at det finnes barn som ikke vokser av seg emosjonelle vanskeligheter umiddelbart. Emosjonelle vanskeligheter gjør at barnet fungerer dårligere på mange områder. Tidlige følelsesmessige erfaringer kan sette spor. Derfor må forskning etterstrebe å finne ut mer om hva som karakteriserer barn med disse problemene slik at man vet hvilke grupper det skal rettes forebyggende tiltak mot.

Den tidlige kjønnsforskjellen som ble funnet, gir oss hint om å se etter emosjonelle vanskeligheter mer i jenter enn i gutter. Det er viktig å ikke glemme guttene, men å se om de mulig har andre uttrykk for emosjonelle vanskeligheter enn jenter.

At prososialitet spilte en rolle for emosjonelle symptomer over tid for jenter, gir et mer nyansert bilde av prososialitet. Dette gir implikasjoner for ikke å ta all prososial atferd som uttrykk for vellykket utvikling, men å heller spørre seg, hvilken *funksjon* spiller den prososiale atferden for det enkelte barn. Er dette et uttrykk for en veltilpasning, eller kommuniserer barnet med sin ansvarlige og omsorgsfulle atferd noe om sin fortolkning av hva omgivelsene krever? Det er mulig at barnets prososialitet er uttrykk for en atferd som er hensiktsmessig i

én relasjon, men som ikke er det i andre relasjoner og situasjoner. Det er mulig at prososialitet er en beskyttelsesfaktor for de barna som står i fare for å utvikle eksternaliserende symptomer, men at prososialitet kan virke som en risikofaktor for å utvikle emosjonelle vanskeligheter for enkelte barn. Barnehager og utdanningsinstitusjoner som er opptatt av å promotere prososial atferd i barna, bør vite om eventuelle negative konsekvenser av å trene opp barn i sosiale ferdigheter. Kanskje et forebyggingstiltak mot engstelige og snille små jenter heller burde inneholde trening i å formidle følelser og øvelser i god grensesetting mer enn å videreutvikle sine prososiale evner? Å ha hypoteser om at prososialitet kan være et uttrykk for tilpasning under vanskelige forhold, kan bidra til at man kan oppdage barns plager lettere.

Tilslutt er det viktig å understreke at prososialitet var forbundet med lite emosjonelle vanskeligheter for de fleste barna i denne studien. Dette tyder på at man for all del ikke skal patologisere prososialitet, men at det er viktig å se det i sammenheng med andre trekk hos barnet. Man skal ikke undervurdere viktigheten av barns prososiale evner som bidrar til at de kommer i kontakt med andre barn, og sammen kan innta en verden av fantasi og lek.

Det er i relasjoner til andre mennesker man opplever de største oppturene, men også de største nedturene. Temaet i denne oppgaven befinner seg i dette spenningsfeltet. Innenfor rammen av sine relasjoner, opplever også barn både glede og sorg. Å frata barn ansvar for smerten de opplever i situasjoner de ikke har kontroll over, er voksnes ansvar. Dette gjelder også å bryte onde sirkler som er slik at barn gjøres til, eller gjør seg selv til en brikke, og ikke en aktør i sitt eget liv.

Referanseliste

- Angold, A & Egger, H. L. (2007). Preschool psychopathology: Lessons for the lifespan. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 48, 961-966.
- Ashford, J., Smit, F., van Lier, A. C., & Cuijpers, P. (2008). Early risk indicators of internalizing problems in late childhood: A 9-year longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49, 774–780.
- Barker, E. D., Boivin, M., Brendgen, M., Fontaine, N., Arseneault, L., Vitaro, F. (2008). Predictive validity and early predictors of peer-victimization trajectories in preschool. *Archives of General psychiatry*, 65, 1185-1192.
- Baron, R.M. & Kenny, D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, & statistical considerations. *Journal of personality, and social psychology*, 51, 1173, 1182.
- Bayer, J. K., Sanson, A. V. & Hemphill, S. A. (2006a). Children`s moods, fears, and worries: Development of an early childhood parent questionnaire. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 14, 41-49.
- Bayer, J. K., Sanson, A.V. & Hemphill, S. A. (2006b). Parental influences on early internalizing difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology* 27, side 542–559
- Belden, A. C., Renick Thomson, N., & Luby, J. L. (2008). Temper tantrums in healthy versus depressed and disruptive preschoolers: Defining tantrum behaviors associated with clinical problems. *Journal of Pediatrics*, 152, 117-122.
- Blair, K. A., Denham, S. A., Kochanoff, A. & Whipple, B. (2004). Playing it cool: Temperament, emotion regulation and social behavior in preschoolers. *Journal of School Psychology*, 42, 419-443.
- Bohlin, G., Bengtsgård, K. & Andersson, K. (2000). Social inhibition and overfriendliness as related to sosioemotional functioning in 7- and 8-year old children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 414-423.
- Briggs-Gowan, M. J. & Carter, A. S. (2008). Social-emotional screening status of early childhood predicts elementary school outcomes. *Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 121, 957-962.

- Campbell, S. B., Shaw, D. S., & Gilliom, M. (2000). Early externalizing behavior problems: Toddlers and preschoolers at risk for later maladjustment. *Development and Psychopathology, 12*, 467-488.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Bandura, A. & Zimbardo, P. G. (2000). Prosocial foundations of children's academic achievement. *Psychological Science, 11*, 302-306
- Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J., Jones, S. M., & Little, T. D. (2003). The infant-toddler social and emotional assessment (ITSEA): Factor structure, reliability, and validity. *Journal of abnormal child psychology, 31*, 495-514.
- Côté, S. M., Borge, A. I., Geoffroy, M., Rutter, M., & Tremblay, R. E. (2008). Nonmaternal care in infancy and emotional/behavioral difficulties at 4 years old: Moderation by family risk characteristics. *Developmental Psychology, 44*, 155-168.
- Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J., & Davis, N. O. (2004). Assessment of young children's social-emotional development and psychopathology: Recent advances and recommendations for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*, 109-134.
- Cutting, A. L. & Dunn, J. (2002). The cost of understanding other people: Social cognition predicts young children's sensitivity to criticism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43*, 849-860.
- Egger, H. L. & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47*, 313-337.
- Eley, T., Bolton, D., O'Connor, T., Perrin, S., Smith, P. & Plomin, R. (2003). A twin study of anxiety-related behaviors in pre-school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 44*, 945-960.
- Eisenberg, N. & Mussen, P. H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation and moral development. *Annual Review of Psychology, 51*, 665-697
- Eisenberg, N., Guthrie, I.K., Murphy, B.M., Shepard, S.A., Cumberland, A. & Carlo, G. (1999). Consistency and development of prosocial dispositions: A longitudinal study. *Child development, 70*, 1360-1372.
- Essex, M. J., Klein, M. H., Cho, E., & Kraemer, H. C. (2003). Exposure to maternal depression and marital conflict: Gender differences in children's later mental health

- symptoms. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 728-737.
- Findlay, F. C., Girardi, A., & Coplan, R. J. (2006). Links between empathy, social behavior and social understanding in early childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 347-359.
- Fontaine, N., Carbonneau, R., Vitaro, F., Barker, E. D., Tremblay, R. (2009). A research review: A critical review of studies on the development trajectories of antisocial behavior in females. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 363 – 385.
- Gardner, F., & Shaw, S. D. (2008). Behavioral problems of infancy and preschool children(0-5). I: M. Rutter (red.), *Rutter`s Child and Adolescent Psychiatry*, 5. utg., (side 882-893). Oxford: Blackwell Publishing.
- Gjerde, J., Block, J & Block, J.H.(1991). Personality Antecedents of depressive Tendencies in 18-Years Olds: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 726-738.
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology*, 38, 581-586.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R., Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *British Journal of Psychiatry*, 177, 534-539.
- Hastings, McShane, Parker & Ladha (2007). Ready to make nice: Parental socialization of young sons` and daughters prosocial behaviors with peers. *The Journal of Genetic Psychology*, 168, 177–200
- Hay, D. (1979). Cooperative interactions and sharing between very young children and their parents. *Developmental psychology*, 15, 647-653.
- Hay, D. (1994). Prosocial development. *Journal of child psychology and psychiatry*, 35,1,29-71.
- Hay, D. F. (1999). Prosocial action in very Early Childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 905-916.
- Hay, D.F. & Pawlby, S. (2003). Prosocial Development in Relation to Children`s and Mothers` Psychological Problems. *Child Development*, 74, 1314-1327.
- Heiervang, E., Goodman, A., & Goodman, R. (2008). The Nordic advantage in child mental health: Separating health differeces from reporting style in a cross-cultural comparison of psychopathology. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49, 678-685.

- Heiervang, E., Stormark, K. M., Lundervold, A. J., Heimann, M., Goodman, R., Posserud, M., Ullebø, A., plessen, K. J., Bjelland, I., Lie, S. A., Gillberg, C. (2007). Psychiatric Disorders in Norwegian 8-to-10-Year-Olds: An Epidemiological Survey of Prevalence, Risk Factors, and Service Use. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46(4), side 438-447.
- Karevold, E. (2008). *Emotional problems in childhood and adolescence. Predictors, pathways and underlying structure*. Doktorgrad, Samfunnsvitenskapelig Fakultet, Universitetet i Oslo.
- Kochanska, G., Murray, K. T., & Harlan, E. T. (2000). Effortful control in early childhood: Continuity and change, antecedents, and implications for social development. *Developmental Psychology*, 36, 220-232.
- Karterdud, S. & Monsen, J.T. (2002). *Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut*. Oslo:Gyldendal.
- Kerr, D. C., Lunkenheimer, E. S., Olson, S. L. (2007). Assessment of child problem behaviors by multiple informants: A longitudinal study from preschool to school entry. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 48, 967-975.
- Konold, T. R., Hamre, B. K. & Pianta, R. C. (2003). Problem behaviors in young children. *Behavioral disorders*, 28, 111-123.
- Kovacs, M. & Devlin, B. (1998). Internalizing disorders in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, 47-63.
- Kovacs, M., Gatsonis, C., Paulauskas, S. L., & Richards, C. (1989). Depressive disorders in childhood IV. A longitudinal study of comorbidity with and risk for anxiety disorders. *Archives of General Psychiatry*, 46, 776-787.
- Larsson, J.O., Bergman, L.R., Earls, F., & Rydelius, P.A.(2004). Behavioral profiles in 4-5 year old children: Normal and pathological variants. *Child Psychiatry and human development*, 35, 143-162
- Lavigne, J., Gibbons, R., Christoffel, K., Arend, R., Rosenbaum, D. & Binns, H. (1996). Prevalence rates and correlates of psychiatric disorders among preschool children. *Journal of American Academy of Child Psychiatry*, 35, 204-214.
- Lewinsohn, P. M., Gotlib, I.H., Lewinshon, M., Seeley, J. R., & Allen, N. B. (1998). Gender differences in anxiety disorders and anxiety symptoms in adolescents. *Journal of abnormal Psychology*, 107, side 109-117.
- Leaper, C. (1991). Influence and involvement in children's discourse: Age, gender, and

- partner effects. *Child development*, 62, 797-811.
- Luby, J. L., Heffelfinger, A. K., Mrakotsky, C., Hessler, M. J. Brown, K. M & Hilderbrand, T. (2002). Preschool major depressive disorder: Preliminary validation for developmentally modified DSM-IV criteria. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41, 928- 937.
- Luby, J. L., Belden, A. C., & Spitznagel, E. (2006). Risk factors for preschool depression: The mediating role of early stressfull life events. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 1292–1298.
- Malt, U. F., Retterstøl, N., & Dahl, A. A. (2006). *Lærebok i psykiatri*. Oslo: Gyldendal.
- Miller PA, Eisenberg N, Fabes RA, Shell R.1996. Relations of moral reasoning and vicarious emotion to young children's prosocial behavior toward peers and adults. *Developmental Psychology*, 32, 210–19
- Oatley, K. & Jenkins, J. M. (1996). *Understanding emotions*. Toronto:Blackwell Publisher.
- Obel, C., Heiervang, E., Rodriguez, A., Smedje, H., Sourander, A., Guðmundsson, O.O. et al., (2004). The strengths and difficulties questionnaire in the Nordic countries. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 11, 33-39.
- Pallant, J. (2001). *SPSS. Survival Manual*.Glasgow: Open University Press
- Parrila, R. K., Ma, X., Fleming, D., & Rinaldi, C. (2002). *Development of Prosocial Skills. Final Report*. Hentet 13.mars, 2009, fra nettsiden til Human Resources Development Canadas: <http://www.rhdsc.gc.ca/en/cs/sp/sdc/pkrf/publications/research/2002-001274/2002-001274.pdf>
- Perren, S. & Alsaker, F. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarden. *Journal of child psychology and psychiatry*, 47, 45-57.
- Perren, S., Stadelman, S., von Wyl, A. & von Klitzing K. (2007). Pathways of behavioural and emotional symptoms in kindergarden: What is the role of pro-social behaviour? *European Journal of Child and Adolescent Psychiatry*,16, 209-219.
- Persson, G. (2005). Developmental perspectives on prosocial and aggressive motives in preschoolers' peer interactions. *International Journal of Behavioral Develoment*, 29, 80-91.
- Porath, M. (2001). Young girls' social understanding: Emergent interpersonal expertise, *High ability studies*, 12, 113-126.
- Porath, M. (2003).Social understanding in the first years of school. *Early childhood Research*

- Quarterly*, 18, 468-484.
- Rasco, L.M. (2005). *Advanced social cognition in the preschool years: A mixed blessing for social-emotional well-being*. Doktorgrad, University of California, Berkeley.
- Richman, N., Stevenson, J. E., & Graham, P. J. (1975). Prevalence of behavioral problems in 3 year old children: An epidemiological study in a London borough. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 16, 277-287.
- Robinson, R & Cartwright-Hatton, S. (2008). Maternal disciplinary style with preschool children: Associations with children's and mothers' trait anxiety. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 36, 49-59.
- Rudolph, K., & Lambert, S. F. (2007). Child and adolescent depression. I: E. J. Mash & R. A. Barkley (red.), *Assessment of childhood disorders*, 4.utg, (side 213-252). New York: The Guilford Press.
- Sawyer, M. G., Arney, F. M., Baghurst, P. A. , Clark, J. J., Graetz, B. W., Kosky, et al.(2001). The mental health of young people in Australia: Key findings from the child and adolescent component of the national survey of mental health and well-being. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 35, 806-814.
- Schmitz, S., Fulker, D., Plomin, R., Zahn-Waxler, C., Emde, R. & DeFries, J. C. (1999). Temperament and problem behavior during early childhood. *International journal of behavioral development*, 23, 333-355.
- Stern, D. (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal.
- Tick, N. T., van der Ende, J., Koot, H. M., & Verhulst, F. C. (2007). 14-Year Changes in emotional and behavioral problems of very young dutch children. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46, 1333-1340.
- Valiente, C., Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Reiser, M., Cumberland, A., Losoya. S. H., et al. (2006). Relations among mothers expressivity, children's effortful control, and their problem behaviors. A four-year longitudinal study. *Journal of Emotion*, 6, 459-472.
- Vanier, M. K. (2005). *The role of temperament and social cognition in young children's prosocial development*. Doktorgrad, The Faculty of graduate students, The university of Guelph.
- Vaish, A., Carpenter, M., & Tomasello (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental Psychology*, 45, 534-543.

- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldenhinkel, A.J., De Winter, A.F., Verhulst, F. C. & Ormel, J. (2008). Prosocial and antisocial behavior in preadolescence: Teachers' and parents' perceptions of the behavior of girls and boys. *International Journal of Behavioral Development*, 32, 243-251.
- Verhulst, F. C. & van der Ende, J. (1992). 6-year developmental course of internalizing and externalizing problem behaviors. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31, 924-931.
- von Tetzchner, S. (2001). *Utviklingspsykologi. Barne- og ungdomsalderen*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Zahn-Waxler, C., Robinson, J. & Emde, R. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology*, 28, side 1038-1047.
- Zahn-Waxler, C. Klimes-Dougan, B., & Slattery, M. J. (2000). Internalizing problems of childhood and adolescence: Prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development and Psychopathology*, 12, 443-446.
- Zahn-Waxler, C., Crick, N. R., Shirtcliff, E.A. & Woods, K. E. (2006). The origins and development of psychopathology in females and males. I Cichetti & D.J. Cohen (red.), *Developmental Psychopathology* (2.utg., side 76-138). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Øiestad, G. (2008). *Selvfølelsen*. Oslo: Gyldendal.

